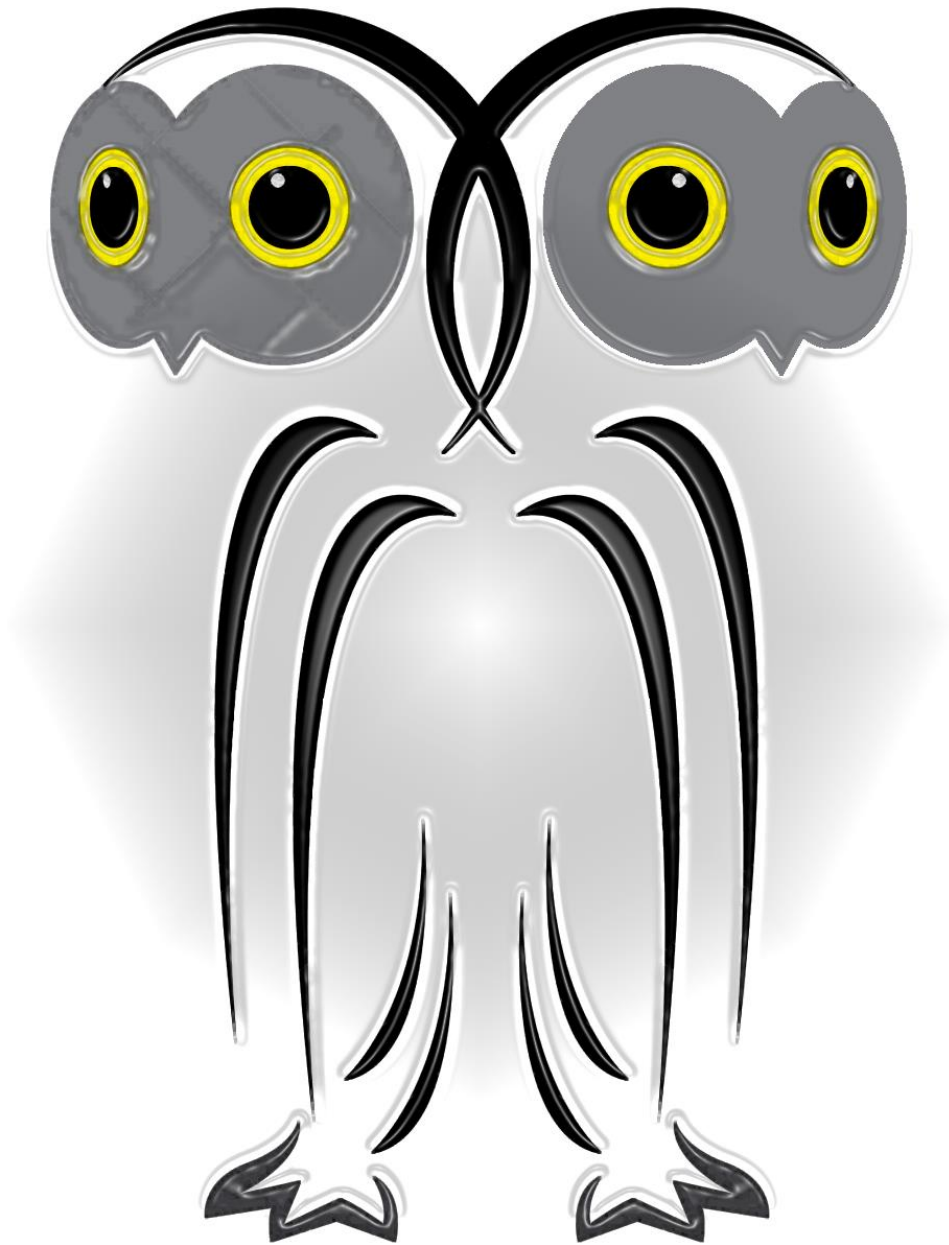

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ «ΣΥΝ ΑΘΗΝΑ»
3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημολογίας
‘Επιστήμη & Ιδεολογία’
30 Αυγούστου - 1 Σεπτεμβρίου 2019, Καβάλα

ΕΝΤΥΠΟ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ

ΠΟΙΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΤΟΥ ΚΛΕΑΝΘΗ (2^{ος} επικεφαλής της αρχαίας Στοάς)

Τάγαθὸν ἐρωτᾶς μ' οἷον ἔστ'; ἄκουε δὴ·
τεταγμένον, δίκαιον, ὄσιον, εὐσεβές,
κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον,
αὐστηρόν, ἀνθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον,
ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον,
ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
ἐντιμον, <εὐχάριστον>, ὁμολογούμενον,
εὐκλεές, ἄτυφον, ἐπιμελές, πρᾶον,
σφοδρόν, χρονιζόμενον, ἄμεμπτον,
αἰεὶ διαμένον.

«Με ρωτάς τι εἶναι το ἀγαθόν; Ἄκου λοιπόν.
Το καθορισμένο, το δίκαιο, το ὄσιο, το εὐσεβές,
που εἶναι συγκρατημένο, χρήσιμο, καλό, πρέπον,
το αὐστηρό, το ξεκάθαρο, που εἶναι πάντα συμφέρον,
το ἀφοβο, το ἄλυπο, το χρήσιμο, το ἀνώδυνο,
το ὠφέλιμο, το εὐάρεστο, το ἀσφαλές, το ἀγαπητό,
το ἐντιμο, το εὐχάριστο, το ὁμολογούμενο
το εὐφημο, το μη ἀλαζονικό, το ἐπιμελές, το πρᾶο,
το ἰσχυρό, αὐτό που ἔχει διάρκεια, το ἀμεμπτο,
αὐτό που παραμένει για πάντα.»

Stoicorum veterum fragmenta I, 557, πηγή: Κλήμης
Ἀλεξανδρείας, *Προτρεπτικός πρὸς Ἕλληνας*
6.161

POEM ON THE GOOD BY CLEANTHES (2nd Scholarch of the Stoic School of Athens)

*Si quale verum sit bonum queras, habe.
Est ordinatum semper, et iustum, et pium.
Sanctumque et utile, et probum, et compos sui
Durum est, sibi que constat, et nullis nocet
Carens metus cura que commodum, et procul
Dolore, gratum. Tutum, amicum atque usui est
Honore dignum est, evidens, laudis potens.
Vehemens, remissum, curam amat, fastum fugit,
Notamque: semper permanet: numquam perit,*

"If you ask me what is the nature of the good, listen:
That which is regular, just, holy, pious.
Self-governing, useful, fair, fitting,
Grave, independent, always beneficial;
That feels no fear or grief; profitable, painless,
Helpful, pleasant, safe, friendly;
Held in esteem, agreeing with itself, honourable;
Zealous, meek, careful, humble,
Perennial, blameless, ever-during.'

*Maxima bibliotheca veterum partum et antiquorum
scriptorium ecclesiasticorum*, v. IV,
Clementis Alexandrini, *Admonitio ad Gentes* 15g.

Translation by Roberts & Donaldson 1869.
*Ante-Nicene Christian Library, translations of the writings of the
fathers down to 325 A.D.* Edinburg: Clark.

3^ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ - ΣΥΝΕΠ 3 'ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ'
30 Αυγούστου 2019 - 1 Σεπτεμβρίου 2019, Καβάλα

Ο Σύλλογος Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας «σὺν Ἀθηνᾶ» διοργανώνει το 3^ο Συνέδριο Επιστημολογίας στις 30 Αυγούστου με 1 Σεπτεμβρίου 2019 στην πόλη της Καβάλας, με γενικό θέμα *Επιστήμη & ιδεολογία*, σε συνδιοργάνωση με τον Δήμο & τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας 'Βασίλης Βασιλικός'. Μετά το 1^ο Συνέδριο (2015), *Αναζητώντας τη χαμένη ενότητα της γνώσης*, και το 2^ο Συνέδριο (2017), *Διδακτική των επιστημών*, το φετινό συνέδριο εστιάζει στη σχέση ανάμεσα στην επιστήμη και την προθεωρητική έννοια της ιδεολογίας, ειδικότερα: (i) στους μηχανισμούς συγκέντρωσης και αξιολόγησης της πληροφορίας, (ii) στους τρόπους διαχείρισης της πληροφορίας και ερμηνείας της πραγματικότητας και (iii) στα όρια ή τη φασματική σχέση μεταξύ υποκειμενικότητας και αντικειμενικότητας όσον αφορά το τί είναι αληθές και το τί είναι καλό, τί αποτελεί γνώση και πως είναι χρήσιμο η γνώση να αξιοποιείται στις επιμέρους επιστημονικές περιοχές.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

(i) Ιδεολογία & φυσικές επιστήμες, (ii) Ιδεολογία & κοινωνικές επιστήμες, (iii) Γλώσσα & ιδεολογία, (iv) Οικονομία & ιδεολογία, (v) Βιοηθική

ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΟΜΙΛΗΤΕΣ

Θωμάς Βουγιουκλής, Ομ. Καθηγητής Μαθηματικών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Αναστασία Γιαννακίδου, Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο του Σικάγο
Ελένη Καλοκαιρινού, Αν. Καθηγήτρια Φιλοσοφίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

3rd CONFERENCE ON EPISTEMOLOGY - CONEP 3 'SCIENCE & IDEOLOGY'
30/08/2019 - 01/09/2019, Kavala, Greece

The Association of Ancient Greek Philosophy 'syn Athena' is organizing the 3rd Conference on Epistemology 'Science & ideology', which will take place in Kavala, Greece on 30 August-1 September 2019, coorganized with the Municipality of Kavala and the 'Vasilis Vasilikos' Municipal Library. After the 1st conference 'On the unity of knowledge' (2015) and the 2nd conference 'Didactics of science' (2017), the present conference focuses on the relationship between science and the pretheoretical notion of ideology. The role and impact of various ideologies on the sciences is examined especially regarding: (i) the mechanisms of collection and evaluation of information, (ii) the ways of management of information and interpretation of reality, (iii) the limits or spectral relation between subjectivity and objectivity regarding what is true and what is good, what is knowledge and how can knowledge be optimally used in the various scientific fields.

MAIN TOPICS

(i) Ideology & natural sciences, (ii) Ideology & social sciences, (iii) Language & ideology, (iv) Economy & ideology, (v) Bioethics

KEYNOTE SPEAKERS

Anastasia Giannakidou, Professor of Linguistics, University of Chicago
Eleni Kalokerinou, Associate Professor of Philosophy, Aristotle University of Thessaloniki
Thomas Vougiouklis, Emeritus Professor of Mathematics, Democritus University of Thrace

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Βουγιουκλής, Θωμάς, *Συμπαντικών γλωσσών μέθεξη - Universal language methexis*
Γιαννακίδου, Αναστασία, *Η ιδεολογική χειραγώγηση της γλώσσας ως μηχανισμός απώλειας νοήματος*
Καλοκαιρινού, Ελένη, *Από την υπογονιμότητα & τις γενετικές τεχνολογίες μέχρι τη Βιοηθική, το Βιοδίκαιο & τη Βιοεξουσία*

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Γεωργιάδης, Κωνσταντίνος, *Θεολογία: ιδεολογικοποίηση μιας (μετα)επιστήμης στο μέσο του νεοελληνικού φαινομένου της «δεξιάς» και της «αριστεράς του Υψίστου»*
Γρηγοροπούλου, Μαρίνα, *Ιδεολογικοί μηχανισμοί & συγκρότηση του υποκειμένου στην Πλατεία Λένιν, πρώην Συντάγματος του Δημήτρη Φύσσα*
Κάλφα, Μαρία, *Κοινωνία & γλώσσα: μία αμφίδρομη σχέση*
Λεμονίδης, Χαράλαμπος & Δημήτρης Καραγιάννης, *Το δυνητικό & πραγματικό άπειρο στην ιστορία των μαθηματικών & η κατανόησή τους από τον άνθρωπο*
Μαρτζούκου, Μαρία, *Διγλωσσία: μύθοι & επιστημονικά δεδομένα*
Μικέλης, Κυριάκος, *Η έννοια του «διεθνούς» & η ιστορία της*
Νικολαΐδης, Αργύρης, *Χρονικότητες - Μία διεπιστημονική προσέγγιση στον Χρόνο*
Παπανίκου, Μαρία, *Γνώση & επιστήμη ασφάλειας - Knowledge & safety science*
Σάτσιου, Άννα, *Η επιστήμη του διαδικτύου & η σημασία της*
Σταύρου-Σηφάκη, Μελίτα & Κατερίνα Χατζοπούλου, *Καθολική Γραμματική & Συνδεδεισμός: συγκλίσεις & αποκλίσεις - Emergentism & Universal Grammar: converging & diverging elements*

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Ανδρεάδου, Ανατολή, *Βιοηθική, ηθική & δίκαιο*
Αποστόλου, Μαρία, *Η μεταφορά ως εργαλείο στην αποδομιστική κριτική του Paul de Man*
Αυθεντοπούλου, Δέσποινα, *Ιδεολογία στην ελληνική μουσική εκπαίδευση των αρχών του 20^{ου} αιώνα*
Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος, *Επιστημολογία της ιστορικής γνώσης στον Θουκυδίδη & τον Ιμμ. Καντ*
Γαλάνης, Παναγιώτης, *Η αναζήτηση της αλήθειας μεταξύ φυσικής & πολιτικής φιλοσοφίας της Αναγέννησης: η συνδιαλλαγή των φιλοσόφων*
Δημητριάδης, Ανάργυρος, *Από την πολιτική ιδεολογία στην πολιτική επιστήμη στα Πολιτικά του Αριστοτέλη*
Ζιώγας, Χρήστος, *Ο ρόλος της ιδεολογίας στον Διεθνολογικό Στοχασμό*
Κατσικαρώνης, Σπυρίδων, *Πολιτική συμμετοχή των νέων και ηθική: Μία μελέτη περίπτωσης στις διαδικασίες άτυπης μάθησης του "Διαλόγου των νέων"*
Κουγιουμτζόγλου, Δημήτριος, *Η χρήση των όρων «Μακεδονία» και «Μακεδών» στους βυζαντινούς συγγραφείς του 11^{ου}-13^{ου} αιώνα*
Μαργαρίτη, Άννα Μαρία, *Γλώσσα & ιδεολογία: μια υπόθεση εργασίας για τη «Μακεδονική»*
Μαυροθανάση, Μαρία, *Κατασκευή ιδεολογίας (κατασκευή συναίνεσης) μέσα από τη γλώσσα των MME*
Martinez Ramirez, Carlos David & Carlos Alberto Baron Serrano, *Epistemology & Public Policies in Orange Economy*
Μπαρτσιδής, Μιχάλης, *Ιδεολογία & αλήθεια: τα 'πολιτεύματα της αλήθειας'*
Ναλμπάντης, Δημήτρης, *Η ιδεολογία στις φυσικές επιστήμες*
Ξανθόπουλος, Χρήστος, *Επιστήμη, ιδεολογία & κοινωνιολογία της γνώσης*
Παλιούρα, Ελένη & Μαρία-Ωραιοζήλη Κουτσουπιά, *Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα: ιδεολογία & νομική κατοχύρωση*

Βιοηθική, ηθική & δίκαιο

Ανατολή Ανδρεάδου

Δικηγόρος

l.andreadou@gmail.com

Η βιοηθική είναι ένας νέος κλάδος, ο οποίος δημιουργήθηκε εξαιτίας της ραγδαίας βιοτεχνολογικής ανάπτυξης στους τομείς της ιατρικής, της βιολογίας και της βιοιατρικής. Ο ορισμός της βιοηθικής πηγάζει από τις ελληνικές λέξεις «βίος» και «ηθική», και έχει ως σημείο εκκίνησης της τον Van Rensselaer Potter ο οποίος θεωρείται ο πατέρας της βιοηθικής με την αναφορά της λέξης για πρώτη φορά στο βιβλίο του το 1971 «Bioethics: a bridge to the future». Η εν λόγω επιστήμη διερευνά ηθικά ζητήματα και ερωτήματα που αφορούν κυρίως τα δικαιώματα ασθενών, σχέσεις ιατρού-ασθενή και νοσηλευτικού προσωπικού, την έκτρωση, την ανθρωπινή κλωνοποίηση, την ευθανασία, τις μεταμοσχεύσεις, την ευγονία καθώς και άλλα βιοτεχνολογικά και γενετικά θέματα. Οι αλματώδεις εξελίξεις στις βιοεπιστήμες και τη βιοτεχνολογία διευρύνουν τις γνώσεις μας και τις ικανότητες χειραγώγησης της ανθρωπίνης και μη ανθρωπίνης ζωής με τρόπους πρωτόγνωρους, οι οποίοι ενεργοποιούν ένα τεράστιο δυναμικό ευκαιριών. Προκύπτουν όμως μεγάλες προκλήσεις για την προσωπική και τη συλλογική ζωή, καθώς και τη σχέση των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον. Από την εξωσωματική γονιμοποίηση, τον προεμφυτευτικό γενετικό έλεγχο, τον δανεισμό μήτρας και τη μεταθανάτια γονιμοποίηση, τις μεταμοσχεύσεις και την καθυστέρηση της γήρανσης, μέχρι τη συλλογή και χρήση γενετικών πληροφοριών –όχι μόνο για ιατρικούς σκοπούς αλλά και κατά την απονομή του δικαίου ή την ενδεχόμενη χρήση τους από τρίτους– και τις γενετικές παρεμβάσεις με στόχο την «τελειοποίηση» του ανθρώπου, εν γένει τη γενετική τροποποίηση οργανισμών, εγείρονται κρίσιμοι ηθικοί προβληματισμοί. Υπάρχουν ηθικά όρια στη χειραγώγηση βιολογικών διαδικασιών για την επίτευξη προσχεδιασμένων αποτελεσμάτων; Ποιες οι δυνητικές επιπτώσεις σε σχέση με τις θεμελιώδεις αρχές της κοινωνικής μας συμβίωσης, την αξιοπρέπεια, τις προσωπικές ελευθερίες και τα δικαιώματα του ανθρώπου; Ποιοι οι κίνδυνοι κατάχρησης, αλλά και της οικονομικής και πολιτικής εκμετάλλευσης των ευρημάτων των βιοεπιστημών, και πώς μπορεί αυτοί να αποτρέπονται; Η κοινωνική ένταξη των βιοεπιστημονικών επιτευγμάτων αποκτά βαρύνουσα κοινωνικοπολιτική σημασία, καθώς η αξιοποίησή τους συνδέεται με ζητήματα οργάνωσης της ζωής σε μια δημοκρατική πολιτεία.

Η «βιοηθική» ισορροπεί τον επιστημονικό προσανατολισμό της ιατρικής με τις ανθρωπίνες αξίες και έχει στόχο όχι μόνο τη δημιουργία και στήριξη αρχών, αλλά και την καλύτερη κατανόηση των αρχών αυτών. Οι βασικές αρχές της Βιοηθικής είναι: **Σεβασμός της Αυτονομίας** (respect of autonomy), **Μη βλάβη** συνανθρώπου (Non-maleficence), **Ευεργεσία** (Beneficence), **Δικαιοσύνη** (Justice).

Το ενδιαφέρον για τη βιοηθική είναι σήμερα κυρίως πρακτικό και αφορά τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων για τη ρύθμιση των αποτελεσμάτων των βιολογικών εφαρμογών. Ωστόσο υπάρχει ένας εύλογος σκεπτικισμός για το αν οποιαδήποτε μορφή ρύθμισης ζητημάτων που ανήκουν στο πεδίο της βιοηθικής, και ειδικά η νομική ρύθμιση, είναι αποδεκτή ή ακόμη αν μπορεί να εγγυηθεί αποτελεσματικότητα. Για τη μελέτη αυτή, η απάντηση είναι θετική, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Η ρύθμιση γενικά έχει νόημα αν αποφεύγει την επιβολή καταναγκαστικών επιταγών σε ζητήματα προσωπικής αυτονομίας και προσανατολίζεται στο να παρακινεί συμπεριφορές κοινωνικά επιθυμητές, μέσω επιτρεπτικών κανόνων, το περιεχόμενο των οποίων θα λαμβάνει υπ' όψη τη δεοντολογία της επιστημονικής έρευνας. Ειδικά η νομική ρύθμιση μπορεί να έχει αποτελέσματα, όταν περιορίζεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές επιπτώσεις της τεχνολογίας, επιδιώκοντας κυρίως να αναδεύει τη νομιμότητα ως συμφέρον της τελευταίας.

Στο τμήμα αυτό έχουμε συγκεντρώσει τα κυριότερα νομοθετικά κείμενα, καθώς και σημαντικές δικαστικές αποφάσεις για τα ζητήματα που απασχολούν την βιοηθική.

Βιβλιογραφία

Ιωαννίδης Α. Ιατρική Ηθική. Γαληνός 1988, 30(1): 121-129.

Κοϊός Ν. Ηθική Θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο Ανθρώπινο Γονιδίωμα. Αθήνα, Σταμούλη, 2003

http://www.vimaasklipiou.gr/volumes/2010/VOLUME%2002_10/VA_REV_4_09_02_10.pdf.

Beauchamp TL, Childress JF. Principles of Biomedical Ethics, 5th ed. Oxford University, New York, 2001: 57-272.

- Κουτσελίνης Α. Βασικές Αρχές Βιοηθικής, Ιατρικής Δεοντολογίας και Ιατρικής Ευθύνης. 1η έκδοση. Επιστημονικές Εκδόσεις Γρ. Παρισιάνος, Αθήνα, 1999: 43-50.
- Solomon WD Rules and Principles. In: Reich WT (ed). Encyclopedia of Bioethics. New York: Free Press. 1978, vol. 1, pp 408.
- American Academy of Pediatrics. Sterilization of minors with developmental disabilities, Committee of Bioethics. Pediatrics 1999, 104 (2): 337-340.
- Tristram Engerlhart H. The Foundations of Bioethics. New York, Oxford University Press, 1986.
- Ιπποκράτης, Παραγγελίαι – Αφορισμοί, Αθήνα, 1991.
- Beauchamp TL. The Principle Approach, Special Supplement, Hasting Center Report 1993, 23(6): 9.
- Childress J. A principle-based approach. In: Kuhse H, Singer P (eds). A Companion to Bioethics. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2005, pp 62.
- Ο'Neill O. Autonomy and Trust in Bioethics. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp 17.
- Kant I. Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών [1785]. Αθήνα – Γιάννινα: Δωδώνη, σελ. 106-109 και συνέχεια, 1984.
- Λυπουρλής Δ Ιπποκράτης. Ιατρικά Θέματα. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2000, σελ 64-65.
- Τσινόρεμα Σ., Λούης Κ., Θέματα Βιοηθικής, 2013, σελ. 27-91.

Η μεταφορά ως εργαλείο στην αποδομιστική κριτική του Paul de Man

Μαρία Αποστόλου

Κλασική φιλόλογος, Μπτ. Επικοινωνίας & Ρητορικής των μέσων
maria270393@hotmail.com

Η παρούσα εισήγηση αφορά στην προσπάθεια εμβάθυνσης στη σκέψη του Paul de Man στο βιβλίο του *Αλληγορίες της ανάγνωσης* (1979), σχετικά με την γλώσσα και τη σχέση εκείνης με τη μεταφορά, τη λογοτεχνία και την φιλοσοφία. Η μεταφορά στην σκέψη του Paul de Man αλλά και άλλων θεωρητικών της αποδόμησης δεν λογίζεται απλώς ως ένα σχήμα λόγου, δεν αποτελεί απλώς μέρος της γλώσσας. Η μεταφορά είναι η ίδια η γλώσσα, η μεταφορά είναι η γλώσσα, η οποία κυριαρχεί στον λόγο της λογοτεχνίας. Αρχικά, ο De Man διαβάσει μεταφορικά διάφορα λογοτεχνικά κείμενα, συγκεκριμένα τα ποιήματα του Rilke και το *Αναζητώντας τον Χαμένο Χρόνο* του Marcel Proust για να αποδείξει την κυριαρχία της μεταφοράς. Συνειδητοποιεί πως η εξαγωγή ενός και μοναδικού νοήματος καθίσταται αδύνατη, λόγω της μεταφοράς η οποία είναι κυρίαρχη στην γλώσσα. Χρησιμοποιώντας τα σχήματα λόγου (μεταφορά, μετωνυμία, συνεκδοχή κτλ.), διαβάσει στη συνέχεια και τα φιλοσοφικά κείμενα με τον τρόπο με τον οποίο διάβασε τα λογοτεχνικά κείμενα. Γρήγορα μέσα από αυτήν την μεταφορική ανάγνωση της φιλοσοφίας οι φιλοσοφικές έννοιες της αλήθειας και του ψεύδους, του πραγματικού και του φανταστικού, του αντικειμενικού του υποκειμενικού αποδομούνται και συνεπώς τα φιλοσοφικά κείμενα δεν μπορούν να θεωρηθούν πλέον τεκμήρια επιστημονικού λόγου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η επιστήμη ως έννοια να αμφισβητείται. Ο Paul de Man, λοιπόν, αποδεικνύει πως η μεταφορά είναι η κυρίαρχη γλώσσα και της φιλοσοφίας. Επομένως, εφόσον η μεταφορά εντοπίζεται ταυτόχρονα και στον λογοτεχνικό και στον φιλοσοφικό λόγο, κάθε διάκριση μεταξύ της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας ως προς το περιεχόμενο τους καθίσταται αδύνατη. Ο Paul de Man ξεδιπλώνει στις *Αλληγορίες της Ανάγνωσης* σταδιακά την σκέψη του σχετικά με την γλώσσα, την μεταφορά και τον τρόπο με τον οποίον εκείνη συνδέεται με την λογοτεχνία, την φιλοσοφία και κάθε επιστημονική γνώση γενικότερα.

Βιβλιογραφία

De Man, Paul, (1979), *Allegories of Reading*, New Haven, Yale University

Ιδεολογία στην Ελληνική Μουσική Εκπαίδευση των αρχών του 20^{ου} αιώνα

Δέσποινα Αυθεντοπούλου

Υπ. Δρ. Τμήματος Μουσικών Σπουδών ΑΠΘ

dafthent@mus.auth.gr

Το μάθημα της «φώνητικής μουσικής» ορίζεται από το Νομικό Διάταγμα του 1834, ενώ το 1842 η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία εισάγει τον όρο «ωδική», ταυτίζοντας τη διδασκαλία της μουσικής με το ομαδικό τραγούδι (Κοκκώνης, 2016). Τα πρώτα επίσημα αναλυτικά προγράμματα συντάσσονται το 1894 και τα σχολικά τραγούδια κινούνται γύρω από θρησκευτικό, ιστορικό και φυσιολατρικό περιεχόμενο. Σύνηθες είναι και το φαινόμενο της προσαρμογής ελληνικών στίχων σε δανεισμένες ξένες μελωδίες (Κωστάντζος 2013, 16). Η αυτονόμηση της εθνικής αγωγής ξεκινάει μετά την ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897 και η σταδιακή ενίσχυση της εθνικής αποστολής του σχολείου αποτυπώνεται στα σχολικά τραγούδια των αρχών του 20ού αιώνα.

Τα ιστορικά γεγονότα σε συνάρτηση προς το κίνημα του δημοτικισμού και τη συγκρότηση της επιστήμης της Λαογραφίας, συνετέλεσαν στην αναθεώρηση της άποψης για τον παραδοσιακό πολιτισμό. Η παράδοση ως ιδεολογικό κληροδότημα του ρομαντικού ιδεαλισμού, αποτέλεσε φαντασικό φορέα της εθνικής ταυτότητας (Ξανθουδάκης 2004, 80) και το δημοτικό τραγούδι, κυρίαρχο ιδεολογικό όχημα για την ανάδειξη της ιστορικής συνέχειας και την αναγκαιότητα αφύπνισης της εθνικής συνείδησης. Στο αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 τα τραγούδια με θρησκευτικό περιεχόμενο μειώνονται, ενώ εισάγονται συνολικά επτά δημοτικά τραγούδια (Σταύρου 2009, 27). Το πρόγραμμα της Ελληνικής Εθνικής Σχολής καθορίζει τη μουσική παραγωγή και εκπαίδευση (δημόσια και ιδιωτική) των αρχών του 20ού αιώνα, προδιαγράφοντας τι είναι ελληνικό και τι όχι βάσει της ιδεολογίας του θεμελιωτή της, Μανώλη Καλομοίρη. Η δημοτική γλώσσα αποτελεί το κατ' εξοχήν εργαλείο έκφρασης του εθνικιστικού προγράμματος του Καλομοίρη, καθώς και η *a priori* υιοθέτηση των ιδεολογικών και αισθητικών αρχών του ρομαντικού λογοτεχνικού κινήματος.

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η ανάδειξη των κυρίαρχων ιδεολογικών εθνικιστικών τάσεων, μέσα από σχολικά εγχειρίδια μουσικής των αρχών του 20ού αιώνα, καθώς και του τρόπου με τον οποίο τα εν λόγω ιδεολογήματα διέπουν τη μουσική εκπαίδευση. Άλλωστε, ο προφανέστερος μηχανισμός μέσω του οποίου η εθνική ταυτότητα καλλιεργούταν, ήταν ανέκαθεν το εκπαιδευτικό σύστημα (Kitromilides 1989, 16).

Στον τομέα της μουσικής εκπαίδευσης, «η ιδεολογία τείνει προς την πραγματοποίηση (reification) και νομιμοποίηση (legitimation) και κατ' επέκταση, στη διαιώνιση των υπαρχουσών κοινωνικών σχέσεων» (Green 2003, 2) περιλαμβάνοντας μουσικές πρακτικές και αξίες. Το νόημα και η αξία της μουσικής πάντοτε προέρχονται από ένα κοινωνικό πλαίσιο και την κυβερνώσα ιδεολογία του (Regelski 2003, 9). Στην περίπτωση της ελληνικής μουσικής εκπαίδευσης των αρχών του 20ού αιώνα, ο κανονιστικός χαρακτήρας της ιδεολογίας είναι πανταχού παρών, και εκδηλώνεται είτε άμεσα είτε έμμεσα ανάλογα με το τι θεωρείται εθνικά αναγκαίο και τι προβάλλεται (ή επιβάλλεται) ως εθνικά αντιπροσωπευτικό (Ξανθουδάκης 2004, 77).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Κοκκώνης, Γιώργος & Μ. Ζουμπούλη, «Η σχολική μουσική εκπαίδευση: μια ιστορία διαχρονικής λογοκρισίας», στο Δημήτρης Χριστόπουλος και Πηνελόπη Πετσίνη (επιμ.), *Λογοκρισίες στην Ελλάδα: Όψεις εικαστικής και μουσικής λογοκρισίας*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα 2016, σελ. 185-193. https://rosalux.gr/sites/default/files/publications/logokrisies_web.pdf

Κωστάντζος, Γιώργος. «Το παιδαγωγικό τραγούδι στο νεοελληνικό κράτος και οι παράγοντες διαμόρφωσής του». Εισήγηση στη διημερίδα Το ελληνικό τραγούδι: ιστορικές, κοινωνικές και καλλιτεχνικές διαστάσεις, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 22-23 Μαΐου, 2013.

Ξανθουδάκης, Χάρης. «Παράδοση, "παράδοση" και ιδεολογία στη σύγχρονη ελληνική μουσική» στο *Ζητήματα αισθητικής και ταυτότητας στη σύγχρονη μουσική δημιουργία*, επιμ. Β. Κίτσος, Κέντρο Μεσογειακής Μουσικής Λαμίας, Λαμία, σ. 77-82, 2004.

Σταύρου, Γιάννης. *Η διδασκαλία της Μουσικής στα Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία της Ελλάδας (1830-2007): Τεκμήρια Ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg, 2009.

Ξενόγλωσση

Green, Lucy. Why 'Ideology' is still relevant for critical thinking in music education. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*. Vol.2, #2 (December 2003).

http://act.maydaygroup.org/articles/Green2_2.pdf

Kitromilides, Paschalis. "Imagined Communities" and the Origins of the National Question in the Balkans. *European History Quarterly*, 19(2), 149-192, 1989.

<https://doi.org/10.1177/026569148901900203>

Regelski, Thomas. About this issue: Ideology as reflexive or reflective? *Action, Criticism, and Theory for Music Education*. Vol.2, #2 (December 2003).

http://act.maydaygroup.org/articles/Regelski2_2.pdf

Επιστημολογία της ιστορικής γνώσης στον Θουκυδίδη και τον Ιμμ. Καντ

Αλέξανδρος Νεκτάριος Βασιλείου-Δαμβέργης

Δρ. Ιστορίας & Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

alexandrosdamvergis@yahoo.com

Πόσο σημαντικές είναι οι δύο θεωρητικές προσλήψεις της ιστορίας Θουκυδίδη και Καντ από πλευράς επιστημολογικής, και ποια η κοινή τους βάση στη φιλοσοφία της ιστορίας; Ποια είναι η επικαιρότητά τους και τι κληροδοτούν στο σύγχρονο και στο μελλοντικό κόσμο; Μελετώντας κριτικά και συγκριτικά τους δύο στοχαστές θα λέγαμε ότι ο Θουκυδίδης στην Ιστορία του, με την ανατομία της ανθρώπινης φύσης και τη διερευνητική ματιά του στην ιστορία των ανθρώπινων πολιτικών κοινωνιών, δημιουργεί ένα διαχρονικό κυκλικό σχήμα ερμηνείας, το οποίο οδηγεί τον αναγνώστη σε κάθε εποχή στην κατανόηση και ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης και ιστορίας, στη γνώση και την πρόγνωση, ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες, οι οποίες έρχονται, παρόντες και επανέρχονται, παράγοντας νομοτελειακά ανάλογα γεγονότα (Adock 1963· Cartledge 2002· Cartledge 2011· Conor 1984· Dover 1973· Finley 2006· Hornblower 1987· Judd 1967· Kagan 2011· Μαρακαντωνάτος 2003· Romilly 1991· Romilly 2000· Rowe 2000). Ο Εμμανουήλ Καντ, με τη σειρά του, προβάλλει την πίστη σε ένα ερμηνευτικό σχήμα ανοδικής πορείας της ανθρώπινης ιστορίας, κατά την πρόνοια της φύσεως. Ο φιλόσοφος του Διαφωτισμού (κηρύττει την πίστη στον ορθό λόγο και τη δυνατότητα κατανόησης της ιστορίας ως εξελικτικής επί το βέλτιον ηθικής πορείας του ανθρώπου (Hondt 1994· Κονδύλης 1993· Lefebvre 2010· Windelband & Heimsoeth 2005).

Τόσο η αναλογία της σκοπιμότητας και νομοτέλειας των νόμων του φυσικού σύμπαντος, όσο και οι a priori δυνατότητες που αναγνωρίζει στο Λόγο, σε επίπεδο μεταφυσικής και ηθικής του ανθρώπου, συνεπάγονται ανάλογες δυνατότητες σε επίπεδο πολιτικής ηθικής, άρα και εξέλιξης (evolution) στην ανθρώπινη ιστορία. Ενθαρρυντικό για την ηθική πρόοδο του ανθρώπου είναι το στοιχείο του ανιδιοτελούς ενθουσιασμού για μια δίκαιη πράξη, όπως αυτός που διαπιστώνει στη Γαλλική επανάσταση, που δείχνει την ικανότητα του ανθρώπου να επιτελεί ηθικές πράξεις, άρα και να βελτιώνεται ηθικά (Akrivoulis 2015· Ανδρουλιδάκης 2010· 2010· Arendt 2008· Arndt 2006· Cassirer 2001· Cavalari 2012· Hornblower 2005· Kleingeld 1995· Kant 2011· Καντ 1984· Kant 1992· Καντ 1971· Kant 2004· Kant 2013· Kant 2012· Kant 1982· Kant 1988· Kant 1996· Kant 1992· Kant 2011· Kant 2006· Kleingeld 1995· Κουσκουβέλης 1997· Vleeschawer σσ. 19-98· Walsh 1994· Παπανούτσος Αθήνα 1970· Πελεγρίνης 1998· Rauscher 2016· Rohlf 2014· Σαργέντης 2012· Σαργέντης 2004, 40-58· Wilkins 1966· Williams 1983· Walker 2003· Windelband & Heimsoeth 2005). Ο Καντ, ιδιαιτέρως μετά το Β' Παγκόσμιο και τον Ψυχρό πόλεμο, δεν παύει να καλεί σε προβληματισμό, να εμπνέει και να δίνει ιδέες στους σύγχρονους πολιτικούς που προάγουν διαχρονικά ιδανικά, όπως ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα, η αποφυγή του πολέμου και η επιδίωξη της ειρήνης, ο εκδημοκρατισμός των κρατών με τη βελτίωση της νομοθεσίας και της αντιπροσώπευσης, η βελτίωση και σύμφιξη των διεθνών σχέσεων, η ενδυνάμωση και βελτίωση της ΕΕ και των Διεθνών οργανισμών.

Η ανθρωπιστική, κοινωνική και πολιτική σκέψη του Θουκυδίδη, απευθυνόμενη σε κάθε μελλοντικό αναγνώστη, συνεχίζει μετά από εικοσιπέντε αιώνες να διδάσκει τις επερχόμενες γενεές. Επί τη βάση της παραδοχής ότι η ανθρώπινη φύση, κατά τις φυσικές καταβολές της, παραμένει η ίδια, άρα ότι και στην

ανθρώπινη ιστορία εκδηλώνονται οι ίδιες αρετές και πάθη, με τα συνακόλουθα αποτελέσματα, το έργο του συνεχίζει να είναι σημαντικό εγχειρίδιο γνώσης των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, αλλά και πολύτιμος οδηγός στην πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις (Adock 1963· Botsford & Robinson, 2008· Cartledge 2002· Clark 1993· Connor 1984· Doyle 1990· Finley 2006· Hornblower 1987· Judd 1967· Lebow 1991· Μαρακαντωνάτος 2003· Romilly 1991· Romilly 2000· Romilly 1988· Sinclair 1951· Westlake 1989· Wilcken 1976· Zagorin, Perez, *Thucydides: an Introduction for the Common Reader*. Princeton Univ. Press, Princeton 2005). Ο Καντ από τη πλευρά του, για διαφορετικούς λόγους και μέσα σε περιστάσεις παγκοσμιοποίησης, είναι επίκαιρος στον τομέα της ηθικής και της πολιτικής (Ανδρουλιδάκης 2010· 2010· Arendt 2008· Arndt 2006· Cavalari 2012· Kleingeld 1995· Kant 2011· Καντ 1984· Kant 1992· Κάντ 1971· Kant 2004· Kant 2013· Kant 2012· Kant 1982· Kant 1988· Kant 1996· Kant 1992· Kant 2011· Kant 2006· Kleingeld 1995· Κουσκουβέλης 1997· Κωστικός 2007· Vleeschauer σσ. 19-98· Walsh 1994· Vleeschauer σσ. 19-98· Walsh 1994· McCloughan 2003· Nisbet & Reiss 1970· Ντελέζ 2000· Παπαγεωργίου 2005, σ. 67-72· Παπανούτσος Αθήνα 1970· Πελεγρίνης 1998· Rauscher 2016· Rohlf 2014· Σαργέντης 2012· Σαργέντης 2004, 40-58· Wilkins 1966· Williams 1983· Walker 2003· Windelband & Heimsoeth 2005). Με τον φιλοσοφικό προβληματισμό του μέσα στην ιστορία έρχεται να φωτίσει τον νου και την διάνοια όσων από τους πολιτικούς άρχοντες και τους πολίτες των σύγχρονων κρατών έχουν ανοικτό πνεύμα, τέτοιο ώστε να αφήσουν την σκέψη τους να δεχθεί αυτό το "φως" των ιδεών του απροκατάληπτα, μακριά από οικονομικά, γεωπολιτικά και ενεργειακά ή άλλα συμφέροντα, με γνώμονα πάντα τον ορθό λόγο, το βασικό μεθοδολογικό εργαλείο του Διαφωτισμού.

Abstract

Thucydides in his history, with the outline and anatomy of human nature, as well as with his exploratory look at the history of human political societies, creates a timeless circular form of interpretation, which benefits the reader at any time in the understanding and interpretation of human nature and history, depending on the historical circumstances, which come, go and come back, producing factories of a similar nature (Adock 1963· Cartledge 2002· Cartledge 2011· Connor 1984· Dover 1973· Finley 2006· Hornblower 1987· Judd 1967· Kagan 2011· Μαρακαντωνάτος 2003· Romilly 1991· Romilly 2000· Rowe 2000). Immanuel Kant, in his turn, professes the belief in an interpretative shape of the upward course of human history, although within it are outlined smaller shapes of a cycle of improvement and deterioration (whose constituent is upward in the wake of nature). The philosopher of the Enlightenment, through his writings, continues to preach faith in the right reason and the ability to understand history as evolutionary on the human moral course (Ανδρουλιδάκης 2010· 2010· Arendt 2008· Arndt 2006· Cavalari 2012· Kleingeld 1995· Kant 2011· Καντ 1984· Kant 1992· Κάντ 1971· Kant 2004· Kant 2013· Kant 2012· Kant 1982· Kant 1988· Kant 1996· Kant 1992· Kant 2011· Kant 2006· Kleingeld 1995· Κωστικός 2007· Vleeschauer 1987, 19-98· Walsh 1994).

Thucydides' humanist, social and political thought, addressed to every future reader, with its admirable anatomy in human nature and particularly in psychology and morality, continues to teach the upcoming generations, after twenty-five centuries. On the basis of the assumption that human nature, in its natural processes, remains the same, so that in human history the same virtues and passions are manifested, with the consequent results, its work continues to be an important manual of knowledge of humanitarian and social sciences, but also a valuable guide to politics and international relations. Kant, in today's political conditions, which are also unfavorable, as in the Peloponnesian war, for different reasons and in the context of globalization, is timely in the field of ethics and politics. With his philosophical reflection in history he comes to illuminate the mind and the thought of those of the political rulers and citizens of modern states who have an open mind to leave their thoughts to accept this "light" of his ideas unprejudiciously, away from economic, geopolitical and energy or other interests, with always the right reason, the basic methodological tool of the Enlightenment.

Βιβλιογραφία για τον Θουκυδίδη & την αρχαιότητα

- Adock, F.E., *Thucydides and his History*, Oxford 1963.
Botsford, G. W. & Robinson, C. A., *Αρχαία ελληνική ιστορία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008.
Cartledge, P., *Η αρχαία ελληνική πολιτική σκέψη στην πράξη*, Λιβάνης, Αθήνα 2011.
Cartledge, P. (επιμ.), *The Cambridge Illustrated History of Ancient Greece*, Cambridge 2002.
Γεωργούλης, Κ. Δ., *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Παπαδήμας, Αθήνα 2007.
Connor, W. Robert, *Thucydides*, Princeton University Press, Princeton 1984.

- Dover, K.J., *Thucydides*, Oxford 1973.
- Doyle, M., "Thucydidean Realism", *Review of International Studies*, 16 (July 1990), 223-237.
- Finley John H, *Θουκυδίδης*, μτφρ. Τάσος Κουκουλιός, Παπαδήμας Αθήνα 2006. (τίτλος πρωτοτ. *Thucydides*, Oxford University Press, Oxford 1942)
- Hornblower, S., *Ο ελληνικός κόσμος 479-323 π.Χ., Οδυσσέας*, Αθήνα 2005.
- Hornblower, S., *Θουκυδίδης, ο ιστορικός και το έργο του*, μτφρ. Α. Μανιάτη, πρόλογος και επιμέλεια Α. Μαρκαντωνάτος, Τυπωθήτω, Αθήνα 2003
- Judd, P., "Thucydides and the Study of War", στο: Cordier, A.W. (ed.), *Columbia Essays in International Affairs*, Columbia Univ. Press, NY 1967.
- Kagan, D., *Θουκυδίδης, Ωκεανίδα*, Αθήνα 2011.
- Lebow, R. N., "Thucydides, Power, Transition Theory and the Causes of the War", στο: Lebow, R.N. & Strauss, B., *Hegemonic Rivalry from Thucydides to the Nuclear Age*, Westview Press 1991.
- Μαρκαντωνάτος, Γ., *Θουκυδίδου Περικλέους Επιτάφιος*, Gutenberg, Αθήνα 2003
- Romilly, Jacqueline De, *Ιστορία και Λόγος στον Θουκυδίδη*, μτφρ. Ελένη Ι. Κακριδί (τίτλος πρωτοτ. *Histoire et Raison chez Thucydide*, Paris 1967), MIET, Αθήνα 1991.
- Romilly, Jacqueline De, *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1988.
- Romilly, J. de, *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*. Παπαδήμας, Αθήνα 2000.
- Romilly, J. de., *Η οικοδόμηση της αλήθειας στον Θουκυδίδη*, μτφρ. Σ. Βλοντάκης, Παπαδήμας, Αθήνα 1994
- Rowe, C.J. & Schofield, M. (επι.), *The Cambridge History of Greek & Roman Political Thought*, Cambridge 2000.
- Sinclair, T.A., *History of Greek Political Thought*, London 1951.
- Westlake, H.D., *Studies in Thucydides and Greek History*, Cambridge 1989.
- Wilcken, U., *Αρχαία ελληνική ιστορία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1976.
- Zagorin, Perez, *Thucydides: an Introduction for the Common Reader*. Princeton Univ. Press, Princeton 2005.

Βιβλιογραφία για τον Καντ & τους νεώτερους χρόνους

- Akrivoulis, D. E. «Thucydides and Kant as limit ideas: a hermeneutic re-appropriation», *Essays in honor of Professor Dr. Gáspár Bíró, ed. Z. Milovanovic and I. Dodovski*, University American College Skopje 2015.
- www.academia.edu/19882298/Akrivoulis_DE_Thucydides_and_Kant_as_limit_ideas_a_hermeneutic_re-appropriation
- Ανδρουλιδάκης, Κώστας, *Καντιανή Ηθική. Θεμελιώδη ζητήματα και προοπτικές*, Ιδεόγραμμα Αθήνα 2010.
- Arendt, Hannah, *Η πολιτική φιλοσοφία του Καντ*, μετάφρ. Βασ. Ρωμανός, Νήσος, Αθήνα 2008.
- Arndt, Andreas, «Ανάμεσα στον λόγο και τη φύση: παρατηρήσεις για την καντιανή αντίληψη της ιστορίας», *Αξιολογικά*, τ. 15, Μάιος 2006, 103-115.
- Cassirer, Ernst, *Καντ και Ρουσσώ*, (μετάφραση: Γεω. Λυκιαρδόπουλου), Έρασμος, Αθήνα 2001.
- Cavalar, G., "Cosmopolitanisms in Kant's philosophy", *Ethics & Global Politics*, 5: 2, 2012, 95-118.
- Hondt, Jacques d', «Ο Καντ και η γαλλική επανάσταση», *Ουτοπία*, 12 (1994), 81-92.
- Kant, Immanuel, *Κριτική του πρακτικού λόγου*, μετ. Κων. Ανδρουλιδάκης, Εστία, Αθήνα 2011.
- Καντ, Ιμμάνουελ, *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*.. Τζαβάρας, Δωδώνη, Αθήνα 1984.
- Kant, Immanuel, *Για την αιώνια ειρήνη*, μτφρ. Α. Ποτάγα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.
- Κάντ, Ιμμάνουελ, *Δοκίμια*, μεταφρ. Ευάγγελος Παπανούτσος, Δωδώνη, Αθήνα 1971.
- Kant, Immanuel, *Η διένεξη των Σχολών*, εισαγωγή-μετ. Θ. Γκιούρας, Σαββάλας Αθήνα 2004.
- Kant, Immanuel, *Μεταφυσική των ηθών*, μετ.-σημ. Κων. Ανδρουλιδάκης, Σμίλη, Αθήνα 2013.
- Kant, Immanuel, *Τέσσερα δοκίμια κριτικής φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Πίσσης, Νήσος, Αθήνα 2012
- Kant, Immanuel, *Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική Μεταφυσική*, Ι.Τζαβάρας, Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1982.
- Kant, Immanuel, *Η θρησκεία*, μετάφρ. Στάθης Φερεντίνος, Γκοβόσσης, Αθήνα 1988.
- Kant, Immanuel, *Η πρώτη Εισαγωγή στην «Κριτική της κριτικής δύναμης»*, μετάφρ. Π. Μειντάνη, επίμετρο Κ. Ψυχοπαίδης, Πόλις, Αθήνα 1996.
- Kant, Immanuel, *Για την αιώνια ειρήνη*., μετάφρ.-επίμετρο Άννα Πόταγα, πρόλογος-επιμ. Λευτέρης Αναγνώστου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.
- Kant, Immanuel, *Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη*, εισαγ.-μετ.-σχόλ. Χ. Τασάκος, Printa, Αθήνα 2011.
- Kant, Immanuel, *Προς την αιώνια ειρήνη: Ένα φιλοσοφικό σχέδιασμα. Η ιδέα του Καντ περί της αιώνιας ειρήνης: Από την ιστορική απόσταση 200 ετών*, εμπεριέχεται το κείμενο του J. Habermas, μεταφρ. Κων. Σαργέντης. Αν. Συριοπούλου, Πόλις, Αθήνα 2006.
- Kleingeld, Pauline, *Fortschritt und Vernunft: Zur Geschichtsphilosophie Kants*, Koenigshausen & Neumann, Wuerzburg 1995.
- Κονδύλης, Π., *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, τ. Α' και Β', Θεμέλιο, Αθήνα 1993.
- Κουσκουβέλης, Η., *Εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη και τη θεωρία της πολιτικής*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997.
- Κωστικός, Α. Α., *Η καντιανή «Αιώνια Ειρήνη» ως κανονιστικός γνώμονας προσανατολισμού των διεθνών σχέσεων*, διπλ. εργασία μπτχ., ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2007.
- Lefebvre, Georges, *Η Γαλλική επανάσταση*, MIET, Αθήνα 2010.

- McCloughan, M. J. B., *Kant's Theory of Progress*, University of London, London 2003.
- Miller, Stuart T., *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Gutenberg, Αθήνα 2018.
- Nisbet, H.B., Reiss, H. (επιμ.), *Kant: Political Writings*, Cambridge 1970.
- Ντελέζ, Ζιλ, *Η κριτική φιλοσοφία του Καντ. Η θεωρία των ικανοτήτων*, Εστία Αθήνα 2000.
- Παπαγεωργίου, Κωνσταντίνος, «Πόλεμος και ειρήνη στον Καντ», *Σύγχρονα Θέματα* τ. 27, αρ. 91, 2005, σ. 67-72.
- Παπανούτσος, Ε. Π., *Ηθική*, Ίκαρος, 3^η έκδ., Αθήνα 1970.
- Πελεργίνης, Θ., *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Rauscher, Fr., Kant's Social and Political Philosophy, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* 2016. <http://plato.stanford.edu/entries/kant-social-political/>
- Rohlf, Michael, "Immanuel Kant", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Ed. N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/kant/>.
- Σαργέντης, Κωνσταντίνος, *Το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης*, Νήσος, Αθήνα 2012.
- Σαργέντης, Κωνσταντίνος, «Είναι η αιώνια ειρήνη δυνατή; Για την ιδέα της ειρήνης στον Καντ», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 21/61 (2004), 40-58.
- Wilkins, Taylor Burleigh, "Teleology in Kant's Philosophy of History", *History and Theory*, τ. 5, 2 (1966), Wesleyan University σ. 172-185 <https://www.jstor.org/stable/2504513>
- Williams, Howard, *Kant's Political Philosophy*, Oxford, 1983.
- Vleeschauer, Herman Jean, de, «Immanuel Kant» στο: Συλλογικό, *Encyclopedie de la Pleiade. Ιστορία της φιλοσοφίας*, τόμ. Α, μετάφρ.Κυρ. Σ. Κατσιμάνη, Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα 1987, σσ. 19-98.
- Walker, R., *Καντ: Ο Καντ και ο ηθικός νόμος*, μετ. Λ. Θεοδωρίδου, Ενάλιος, Αθήνα 2003.
- Walsh, W. H., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία της ιστορίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.
- Windelband, W., H. Heimsoeth, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2005.

Συμπαντικών Γλωσσών Μέθεξη - Universal Language Methexis

Θωμάς Βουγιουκλής

Ομότιμος Καθηγητής Μαθηματικών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

tvougiou@eled.duth.gr

Στην εργασία αυτή θα παρουσιάσω μερικά ουσιαστικά στοιχεία, κατά τη γνώμη μου, από τα μαθηματικά τα οποία θα αλιευθούν κυρίως από την μελέτη του σχετικά νέου κλάδου των μαθηματικών ο οποίος ονομάζεται «υπερδομές». Οι υπερδομές γενικεύουν το 'μονοσήμαντο' (μονότιμο) στο 'πολυσήμαντο' (πλειονότιμο) και το 'σαφές' στο 'ασαφές' (fuzzy). Κάθε προσπάθεια διατύπωσης και κοινοποίησης των γενικεύσεων από την μια επιστήμη στην άλλη θα βοηθήσει στη μέθεξη των βασικών στοιχείων-δομών μεταξύ των επιστημών. Επομένως, οι ερευνητές πρέπει να ανακαλύψουν τα θεμελιώδη στοιχεία που χρησιμοποιούν, έστω και αν τα θεωρούν προφανή στην επιστήμη τους, και να τα κοινοποιήσουν στις άλλες επιστήμες στις οποίες μπορούν να φανούν εξαιρετικά χρήσιμα. Ειδικά τα μαθηματικά τα οποία δεν ξεκινούν με την υποχρέωση των εφαρμογών και αναπτύσσονται ελεύθερα, έχουν πολλά να παρουσιάσουν τα οποία προέκυψαν στην αχαλίνωτη πορεία τους.

Η αναζήτηση της αλήθειας μεταξύ φυσικής και πολιτικής φιλοσοφίας της Αναγέννησης:

η συνδιαλλαγή των φιλοσόφων

Παναγιώτης Γαλάνης

Υπ. Δρ. Πολιτικής Φιλοσοφίας, Νομική ΕΚΠΑ

panagiotisgln@gmail.com

Η μετάβαση από τον ελληνορωμαϊκό στον ευρωπαϊκό κόσμο που συντελέστηκε κατά τον Μεσαίωνα και η σύνδεση κλασικού και ρομαντικού στοιχείου, δηλ. του αρχαίου ελληνικού πνεύματος που έρρεπε προς τις αξίες του ωραίου, του αγαθού και της αλήθειας με τον μεταρωμαϊκό άνθρωπο εντοπίζεται ήδη στο πρόσωπο του Αυγουστίνου. Έτσι, εκείνη την περίοδο η αλήθεια αναζητούνταν υπ' αυτούς τους όρους, αφού συχνά αναμειγνυόταν με τις λοιπές (φαινομενικά μη συνάδουσες) προσεγγίσεις.

Συναφώς, και αργότερα κατά την πρώιμη ιταλική ουμανιστική περίοδο (14^{ος} αι.) και, ενόψει του ότι ο Πλάτωνας ετύγχανε μεγαλύτερης προτίμησης απ' τον Αριστοτέλη, το ζήτημα της αλήθειας συνέχισε να συμφύρεται με θρησκευτικές θεωρήσεις. Ήδη ο Πετράρχης κατέστησε το χριστιανισμό λυδία λίθο της φιλοσοφικής αλήθειας. Αλλά επ' ουδενί οι θεωρητικοί της Αναγέννησης δεν υπήρξαν συμπαγείς στις θεωρητικές τους θέσεις περί αλήθειας. Και τούτο διότι καθορούσαν την αλήθεια υπό άλλο πρίσμα: αρκετοί την επισκοπούσαν κυριολεκτικά, ως ζήτημα της γνωσιολογικής μερίδας της φιλοσοφίας, μερικοί τη συνέδεαν με τη θρησκευτική αποκάλυψη, άλλοι με τον νόμο και την πολιτική.

Αρχικά, ο T. Campanella ακολουθώντας την παράδοση που πρόσβευσε ο Telesio, απέρριπτε τη (μεσαιωνική) μελέτη της αριστοτελικής παράδοσης, αποσκοπώντας τελικά στην διερεύνηση της αλήθειας μέσω φυσικής παρατήρησης και αρνούμενος να ασπαστεί και την αρχή του υλομορφισμού. Κατά δε τον Cusa, η αλήθεια όταν είναι απόλυτη, μοναδική και μη σχετική, διαφεύγει της ανθρώπινης κατανόησης. Η αλήθεια δεν είναι δυνατό να γίνει αντιληπτή με ανθρώπινα μέτρα.

Ο M. Ficino συμπλέκοντας θρησκεία και μυστικισμό, αποφάνθηκε ότι οι άνθρωποι, αν και κάποια στιγμή γεύτηκαν τη θρησκευτική αλήθεια, ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις βίωσαν την απόκρυψη της και οι δρόμοι φιλοσοφίας και θρησκείας χώρισαν. Ο G. Bruno, όπως διαφαίνεται στο έργο του «Spaccio della bestia trionfante» αναζητώντας το ζήτημα νόμων και αλήθειας – σημειώνεται ότι πρόκειται για έργο ξεκάθαρα πολιτικής έμπνευσης – αναδεικνύει την αποστολή του νόμου, που νικώντας την ομοιομορφία της φύσης, υμνεί τις ατομικές αρετές, επιβάλλοντάς τις χωρίς φραγμούς. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απρόβλεπτος καρπός του συνδυασμού «διάνοιας και χειρών». Η αλήθεια στο μνημονεύομενο έργο συμπλέκεται με τη νομοτεχνική της φύσης. Στην πολιτική φιλοσοφία της εποχής, ο Machiavelli, εξερευνώντας τη σχέση ηθικής-πολιτικής, εξευρίσκει την αλήθεια στην πραγματικότητα-αντικειμενικότητα και όχι σε σχέση με αφηρημένες αρχές. Θέτει μετ' επιτάσεως το κριτήριο του ρεαλισμού, αλλά όχι του αμοραλισμού. Σύμφωνα με το πολιτικοφιλοσοφικό του οικοδόμημα, η αλήθεια στην πολιτική σηματοδοτεί την ικανότητα της δεύτερης να αυτοορίζεται, αλλά και ο Ηγεμών δεν πρέπει να είναι ανήθικος ή αδιάφορος.

Καταληκτικά, φαίνεται πειστικό πως για την αναγεννησιακή επιστήμη, τα εγειρόμενα ζητήματα δεν αποτέλεσαν περιχαρακωμένους (και αποσπασματικούς) στοχασμούς, αλλά ετέθησαν με πρωταρχικό στόχο τον επαναπροσδιορισμό της θέσης και του ρόλου του υποκειμένου στο Σύμπαν και την ανακάλυψη της αλήθειας στην πολιτική και τη φυσική επιστήμη. Έτσι, η αναγεννησιακή αναζήτηση της αλήθειας ίσως—παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις ανάλογα με το πρίσμα της κάθε άποψης—υπήρξε κατά το μάλλον ή το ήττον συμπαγής, με την έννοια ότι αποσκοπούσε να διερευνήσει συγκεκριμένα ερωτήματα, ασχέτως αν η άοκνη αυτή προσπάθεια εξικνείτο τελικά και στη διατύπωση και επίλυση διαφορετικών ερωτημάτων περί του τι εστί αλήθεια για τον άνθρωπο και τον κόσμο.

Βιβλιογραφία

- Allen J.W., *A History of Political Thought in the 16th century*, 1960.
Αντωνίου Θ., *Ιστορία των πολιτικών ιδεών*, εκδ. Νομ. Βιβλιοθήκη, 2016.
Bentley J.H., *Politics and Culture in Renaissance Naples*, Princeton, 1987.
Burckhardt J., *The Civilisation of the Renaissance in Italy* (S. Middlemore translation), ed. P. Burke and P. Murray, London, 1990.
Coleman J., *The individual in political theory and practice*, Oxford, 1996.
Copleston Fr., *A History of Philosophy*. Vol. III: *Late Medieval and Renaissance Philosophy*, The Newman Press, 1953.
Dunning W.A., *History of Political Theories, Ancient and Medieval*, Bibliobazaar, 2009.
Hexter J., *The vision of politics on the eve of the Reformation*, London, 1973.
Μαυριάς Κ., *Ιστορία των πολιτικών ιδεών : από την Ελληνική Αρχαιότητα έως τον Ρουσσώ*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2014.
Swift A., *Πολιτική φιλοσοφία*, εκδ. Οκτώ, 2015.

Θεολογία: ιδεολογικοποίηση μιας (μετα)επιστήμης στο μέσο του νεοελληνικού φαινομένου της «δεξιάς» και της «αριστεράς του Υψίστου»

Κωνσταντίνος Ι. Γεωργιάδης

Θεολόγος (Δρ), Νομικός, Μτδρ. Ερευνητής ΑΠΘ, Μουσικό Σχολείο Καβάλας
konigeorg@gmail.com

Εάν η Θεολογία είναι όντως επιστήμη, ποιός είναι ο διακριτός της χαρακτήρας έναντι των άλλων επιστημών, ως προς το αντικείμενο, το σκοπό και τη μεθολογία της; Ήδη το πρότυπο της «πρώτης φιλοσοφίας», όπως περιγράφεται στον Αριστοτέλη και αναμορφώνεται στον κορμό μιας ελληνόφωνης και λατινόφωνης χριστιανικής Εκκλησίας, είναι δεδομένο ιστορικά, άσχετα με το κατά πόσο προσλαμβάνεται στο σύγχρονο κόσμο. Παρόλο που είναι άλλος ο θεός της «έλληνικής σοφίας» και άλλος της «ἐκκλησίας του Χριστού», ο ορθολογικός τρόπος ανάπτυξης της θεολογίας, στα συμφραζόμενα μάλιστα μιας κοινής γλώσσας, της ελληνικής, είναι ο ίδιος. Η κλασική «ἀποδεικτική» φερ' ειπείν ενός Αριστοτέλη αναπροσαρμόζεται στο πεδίο της Θεολογίας, ρητά και συστηματικά από μέρους εκκλησιαστικών πατέρων του κύρους ενός Γρηγορίου Παλαμά.

Προέχει να ειπωθεί ότι είναι άλλο η όποια επιστήμη καθαυτή και άλλο το πώς μορφοποιείται στα κρατούντα θεωρήματά της, που τίθενται ως λογικά αξιώματα προκαλώντας στο χώρο και στο χρόνο τον οποιοδήποτε να τα ανατρέψει. Για τη Θεολογία, εν προκειμένω, και έπειτα από το ιστορικό φαινόμενο του «ἄσάρκου καὶ ἐνσάρκου Θεοῦ Λόγου» είναι η Εκκλησία που συνοδικά και οικουμενικά επιβάλλεται με τα «δόγματά» της. Αυτή όμως η μορφοποίηση της Θεολογίας δεν σημαίνει για την ίδια ότι χάνει το καθαυτό της πεδίο επιστητού, που είναι κοινό για κάθε άνθρωπο εκ φύσεως διερωτώμενο κατά τον ίδιο τρόπο για το θεό με την ευρεία έννοια του απολύτου. Στην περίπτωση αυτή μπορεί φυσικά η Θεολογία να μορφοποιείται ελεύθερα, στα πλαίσια ποικίλων θρησκειών και φιλοσοφιών ή ακόμη και της αθείας, όπου ο κριτικός στοχασμός, με τα αρνητικά του έστω συμπεράσματα, κάθε άλλο παρά παύση της θεολογικής σκέψης σημαίνει.

Σε μια νεοελληνική ακαδημαϊκή Θεολογία με αναφορές στο Χριστιανισμό και ειδικά στην Ορθοδοξία, το ερώτημα είναι κατά πόσο γίνεται αντιληπτός ο περιγραφόμενος μεταεπιστημονικός χαρακτήρας μιας θεολογικής επιστήμης στην αρχαία και μεσαιωνική της διαχρονία. Η ιδεολογικοποίηση ή μάλλον «θρησκαιοποίηση» της έχει ήδη συμβεί από τη στιγμή που το «θεολογικό δόγμα» γίνεται αντιληπτό ως απολιθωμένο «ιερό γράμμα» που ούτε καν την υποδηλούμενη μεταφυσική του μπορεί να περιγράψει. Σε ποιόν και πώς να προταθεί ο μεταεπιστημονικός μαθηματικός συμβολισμός στην περιγραφή μιας «αίσθητης» θείας πραγματικότητας, που βάσει ιστορικοφιλολογικών προσεγγίσεων των εκκλησιαστικών πηγών οφείλει να αποκωδικοποιείται ερμηνευτικά στη γλώσσα κάθε νεότερης ανθρώπινης γενιάς; Η έκπτωση της νεοελληνικής Θεολογίας αυξάνεται ακόμη περισσότερο μετά τη μεταπολίτευση, όπου στο άλλο άκρο της «δεξιάς του Υψίστου» («Christian right») προκύπτει μια «αριστερά του Υψίστου» («Christian left»), σε μια εκατέρωθεν αντιεπιστημονική ιδεολογικοποίηση της εκκλησιαστικής παράδοσης για αδιευκρίνιστους λόγους. Η μελέτη περιπτώσεων, από τον θρησκευτικό όρκο της εκάστοτε Κυβέρνησης μέχρι το προσφυγικό ζήτημα και το Μάθημα των Θρησκευτικών, είναι ενδεικτική.

Η ιδεολογική χειραγώγηση της γλώσσας ως μηχανισμός απώλειας νοήματος

Αναστασία Γιαννακίδου

Πανεπιστήμιο του Σικάγο
giannaki@uchicago.edu

Η γλώσσα είναι ένα ισχυρό και βασικό εργαλείο επικοινωνίας, με το οποίο στοιχειοθετούμε και εκφράζουμε νοήματα. Μια βασική λειτουργία της γλώσσας στο δημόσιο λόγο αποτελεί η μεταδοση πληροφορίας. Η πληροφορία στηρίζεται στην έννοια της αλήθειας, η οποία αποτελεί προϋπόθεση τόσο για τη σημασιολόγηση των λέξεων, όσο και για το περιεχόμενο της πληροφορίας. Συχνά, όμως, η σχέση αλήθειας και μηνύματος χειραγωγείται για ιδεολογικούς λόγους—ιδιαίτερα στον πολιτικό και δημοσιογραφικό λόγο— με σκοπό να

δημιουργείται μια εναλλακτική πραγματικότητα στη οποία η συνήθης σημασία—το νόημα— των λέξεων καταργείται, και αντικαθίσταται από ένα νέο, επιθυμητό για την ιδεολογία αλλά αναληθές, νόημα. Η ιδεολογική εργαλειοποίηση της γλώσσας έχει μελετηθεί εκτεταμένα, και προφητικά, από τον Τζόρτζ Οργουελ στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, και στη σημερινή πολιτισμική φάση λαμβάνει συχνά της μορφή της πολιτικής ορθότητας με τη χρήση ευφημισμών, αμφισημίας, κλπ. Στην παρούσα διάλεξη θα μελετήσουμε βασικές περιπτώσεις και τεχνικές μέσω των οποίων το νόημα χάνεται και επανατροφοδοτείται—μια εκ των οποίων αποτελεί η και η ελαστικοποίηση της σημασίας, στην οποία και θα επιμείνουμε. Θα οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η ιδεολογική χειραγώγηση της γλώσσας καταργεί την σκεψη—η οποία ορίζεται, ως γνωστόν, με βάση την αλήθεια—και επομένως δεν οδηγεί σε γνώση αλλά σε πλάνη.

**Ιδεολογικοί μηχανισμοί & συγκρότηση του υποκειμένου στην Πλατεία Λένιν,
πρώην Συντάγματος του Δημήτρη Φύσσα**

Μαρίνα Γρηγοροπούλου

Επ. Καθηγήτρια Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

margrigoropoulou@hotmail.com

Έρρισμα και επίκεντρο του προβληματισμού μας για την προτεινόμενη εισήγηση αποτελεί το λίαν ενδιαφέρον λογοτεχνικό έργο του Δημήτρη Φύσσα (1956-) *Πλατεία Λένιν, πρώην Συντάγματος*. Το έργο αυτό είναι ένα εκτεταμένο μυθιστόρημα εναλλακτικής ιστορίας που παρουσιάζει μιαν άλλη πραγματικότητα: εκείνη που θα είχε προκύψει αν μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επικρατούσε στην Ελλάδα ο κομμουνισμός διαμορφώνοντας μια χώρα στα πρότυπα της τότε Σοβιετικής Ένωσης. Η διερεύνησή μας, ωστόσο, δεν εμβαθύνει σε μιαν ειδολογικής στόχευσης μελέτη, διότι θεωρούμε ότι το σημείο απόκλισης από την ιστορία όπως συνέβη και τη γνωρίζουμε λειτουργεί κατά βάση ως πρόσχημα για τη μετάβαση στο πεδίο της ιδεολογίας.

Επιλέγουμε, λοιπόν, να προσεγγίσουμε το κείμενο ανατρέχοντας μεθοδολογικά στον επιστημονικής θεμελίωσης στοχασμό περί ιδεολογίας του σημαίνοντος Γάλλου φιλοσόφου Louis Althusser (1918-1990). Έτσι: α) σε πρώτο επίπεδο, επιθυμούμε να περιγράψουμε πώς από την έμπνευση του γνωστού λογοτέχνη υφαίνεται ο μυθοπλαστικός ιστός της «Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας Ελλάδας» γύρω από τους *Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους* (θρησκευτικό, σχολικό, νομικό, πολιτικό, πολιτιστικό κτλ.) του πρωτοπόρου του δομικού μαρξισμού· β) σε δεύτερο επίπεδο, επιδιώκουμε να δείξουμε πώς τα λογοτεχνικά πρόσωπα ενσαρκώνουν την αλτουσεριανή *έγκληση των ατόμων* ως υποκειμένων κατοπτρίζοντας γενικότερα τον τρόπο με τον οποίο το άτομο που ζει εν ιδεολογία συγκροτείται σε κοινωνικό υποκείμενο.

Εν κατακλείδι, πιστεύουμε ότι από τα ανωτέρω θα καταστεί διάφανη η θέση που συνιστά κατά την κρίση μας το καίριο ζήτημα του βιβλίου και συνίσταται κατ' ουσίαν στην αδυναμία του να είναι κάποιος σκεπτόμενος άνθρωπος μέσα σε μια καθορισμένη παράσταση του κόσμου· και αυτή η θέαση του κόσμου όχι μόνο αντανακλά τον ρόλο του ίδιου του λογοτεχνικού έργου ως πολιτιστικού ιδεολογικού μηχανισμού, αλλά και υπερβαίνει τελικά το αμιγώς λογοτεχνικό, ιδεολογικό και επιστημονικό πλαίσιο αναγόμενη σε ένα κατεξοχήν σφαιρικό φιλοσοφικό πρόβλημα.

Έργα αναφοράς

Φύσσας, Δημήτρης, *Πλατεία Λένιν, πρώην Συντάγματος*, Αθήνα, Εστία, 2005.

Althusser, Louis, *Positions (1964-1975)*, Paris, Éd. Sociales, 1976.

Το πέρασμα από την πολιτική ιδεολογία στην πολιτική επιστήμη στα Πολιτικά του Αριστοτέλη

Ανάργυρος Δημητριάδης
Ιδιωτικά Σχολεία ΑΞΙΟΝ Ξάνθης
mariopernniola@gmail.com

Αν ιδεολογία είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων που νομιμοποιούν και φυσικοποιούν ένα σύστημα μηχανισμών εξουσίας θα πρέπει να τονιστεί ότι διαφορετικές πολιτικές θεωρίες ξεκινούν και από διαφορετικές προκείμενες που ενδέχεται να είναι και ασυμφιλίωτες. Έτσι και τα βασικά πολιτικά συστήματα στον Αριστοτέλη εκκινούν από διαφορετικές προκείμενες. Στα Πολιτικά 1274β32-41, 1274β41-1276β15 η συζήτηση στρέφεται στον πολίτη και καθώς κάθε πολίτης διαφέρει λόγω του πολιτεύματος που τον καθορίζει αναδεικνύονται διαφορετικές απόψεις για τον ορισμό του πολίτη. Όμως πρέπει να τονιστεί πως για να γίνει μία συζήτηση πολλών απόψεων για την πολιτική και για την πόλη απαιτείται ένα ιδιαίτερος χώρος, ειδάλλως θα περιοριζόμασταν σε ιδεολογικούς μονολόγους. Αυτούς που βάζει να συμμετέχουν στο χώρο που θέτει ο Αριστοτέλης είναι ο δημοκράτης, ο ολιγαρχικός, ο φιλόσοφος και ο σοφιστής (Γοργίας). Το άνοιγμα στη σκέψη προϋποθέτει έναν χώρο εξίσωσης και ισότητας για να ξετυλιχθεί η συζήτηση και η αναζήτηση, διαφορετικά, οι γνώμες περί πολιτευμάτων δε θα επικοινωνούσαν και θα παρέμεναν ασυμφιλίωτες. Έτσι, ο δημοκρατικός ακούει για την αξία των λίγων, ο ολιγαρχικός ακούει για τις αξίες των πολλών όπως η ελευθερία και η ισότητα. Ο Γοργίας προβάλλει τη «θέσει» πράξη της πολιτείας για το τι είναι πολίτης και άρα και την τέχνη της πολιτικής και ο φιλόσοφος αναζητά αυτό το κοινό στοιχείο που θα δημιουργήσει την πολιτική επιστήμη. Ο χώρος αυτός είναι η ίδια η θέσμιση της πολιτικής. Αν αποπειράται από τον Αριστοτέλη να βρεθεί μία κοινή βάση, αυτό δείχνει ότι παράλληλα αναζητείται η απαρχή της πολιτικής επιστήμης που θα γνώσει και θα ορίσει το περιεχόμενο για την αλήθεια ενός καθολικού πολιτικού κανόνα. Κατά συνέπεια, ο πολιτικός επιστήμονας τείνει και μάλλον οφείλει να λειτουργήσει ως φυσικός φιλόσοφος προκειμένου να εντοπίσει υπερστοιχικές αρχές για την επιστήμη της πολιτικής. Η πόλις τίθεται ως πολιτικό επίδικο και αρχίζει να διαμορφώνεται εννοιολογημένη διαφορετικά και πρωτότυπα από τον Αριστοτέλη σε σχέση με όποια κατεστημένη άποψη υπήρχε στην εποχή του, μέσα από μία διαλεκτική με τη βοήθεια του λόγου. Το γενικό καλό ως τέλος δημιουργεί ένα κοινό κριτήριο μέτρησης με αριθμητή τα διάφορα πολιτικά συστήματα και παρονομαστή το κοινό αγαθό. Η συμμετοχή σε αυτήν την σκέψη ενώνει τις διαφορετικές μονάδες θέτοντας σε κίνηση μία έρευνα επάνω στο τι μπορούμε να γνωρίσουμε αναφορικά με το πολιτικό: να κατανοήσουμε τις προϋποθέσεις αλλά και τις δεσμεύσεις της πολιτικής σκέψης, της διαλεκτικής πορείας αλλά και της πρακτικής που θα ακολουθηθεί: Ποιες έννοιες προϋποτίθενται για μία πολιτική θεωρία; Έννοιες όπως του αγαθού, του ανθρώπου, του τέλους, της διαλεκτικής, της αλήθειας, του καλύτερου πολιτεύματος και της έννοιας της δικαιοσύνης, της εξουσίας και της διανομής της. Αυτές οι έννοιες έχουν ένα χαρακτήρα επιτελεστικό συνδυάζοντας και αλληλεξαρτώντας τη θεωρία με την πράξη. Κατά συνάφεια, το αριστοτελικό πολιτικό «φύσει» μετουσιώνεται σε μία μορφή ιδιότυπου νατουραλισμού που αλληλεπιδρά με το ενδεχόμενο, το πιθανό έτσι ώστε στο πολιτικό διακύβευμα το εμπειρικό βίωμα απαιτεί έναν φρόνιμο νου που να μπορεί να δει σοβαρά τη σχέση του με τον λόγο και τα πάθη αλλά και τη δέσμευσή του απέναντι στον προβληματισμό της κοινωφελείας. Έτσι, η φρόνηση και η πολιτική ανθρωπολογία που αρχίζει να ξεδιπλώνεται, προσβλέπουν προς μία έννοια ευδαιμονίας μέσω του πολιτικού τρόπου.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Αριστοτέλους Πολιτικά, εκδ. Ζήτρος

WHAT IS IDEOLOGY? John Levi Martin University of Chicago, Chicago, Illinois, United States of America

<http://home.uchicago.edu/~jlmartin/Papers/What%20is%20Ideology.pdf>

Eagleton Terry, Ideology an Introduction [https://archive.org/stream/TerryEagleton-](https://archive.org/stream/TerryEagleton-IdeologyAnIntroduction/TerryEagleton-Ideology-AnIntroduction_djvu.txt)

[IdeologyAnIntroduction/TerryEagleton-Ideology-AnIntroduction_djvu.txt](https://archive.org/stream/TerryEagleton-Ideology-AnIntroduction_djvu.txt)

Aristotle, C.D.C. Reeve (trans.)-Politics -Hackett Publishing (1998)

Aristotle. William Ellis - The politics of Aristotle _ a treatise on government (2009, Floating Press)

Aristotle_On_Equality, Ayodeji K. Perrin, August 9, 2007

Aristotle_Political_Decision_Making_and and the Many, in Lockwood, T. and Samaras, T. (eds.) 2015

Aristotle's Politics: A Critical Guide (Cambridge University Press) 9. Aristotles_natural_democracy, Josiah Ober, Princeton University Draft of September 5, 2004.
Published in R. Kraut and S. Skultety (eds.), Aristotle's Politics: Critical Essays Lanham, Md.: Rowman and Littlefield 2005), 223-243.
Bielskis_Philosophia_2016, Ανθρώπινη ύπαρξη και Αριστοτελική Αρετή, Φιλοσοφία, 46 II, 2016, σσ. 97-116
Cammack_Aristotle on the Virtue of the Multitude, Political Theory 2013 41: 175
Carnes Lord-Education and Culture in the Political Thought of Aristotle-Cornell Univ Pr (1982)
Coby_Aristotle's Four Conceptions of Politics The Western Political Quarterly, Vol. 39, No. 3 (Sep., 1986), pp. 480-503, Published by: University of Utah on behalf of the Western Political Science Association
Leontsini, Concept for Others, Aristotle's notion of political friendship, Via Contemplativa, Αθήνα, 2006
Curtis N. Johnson (auth.) - Philosophy and Politics in Aristotle's Politics (2015, Palgrave Macmillan US), 2015
Dunning_The Politics of Aristotle, Political Science Quarterly, Vol. 15, No. 2 (Jun., 1900), pp. 273-307
Emma Cohen de Lara, René Brouwer (eds.) - Aristotle's Practical Philosophy_ On the Relationship between His Ethics and Politics (2017, Springer International Publishing)
Stocks, The Composition of Aristotle's Politics, The Classical Quarterly, Vol. 21, No. 3/4 (Jun. - Oct., 1927), pp. 177-187
Susan D. Collins-Aristotle and the Rediscovery of Citizenship-Cambridge University Press (2006)
T. D. J. Chappell-Aristotle and Augustine on Freedom_ Two Theories of Freedom, Voluntary Action and Akrasia-Palgrave Macmillan (1995)
Terry Hoy-Toward a Naturalistic Political Theory_ Aristotle, Hume, Dewey, Evolutionary Biology, and Deep Ecology (2000)
Siyi Chen, The Priority Argument and Aristotle's Political Hylo-morphism, Department of Philosophy, and of Religious Studies, Peking University
W. von Leyden (auth.)-Aristotle on Equality and Justice_ His Political Argument Palgrave Macmillan UK (1985)
Waldron_The Wisdom of the Multitude, Political Theory, Vol. 23, No. 4 (Nov., 1995), pp. 563-584
Wilson_Deliberation, Democracy & Rule of Reason in Aristotle, American Political Science Review Vol. 105, No. 2 May 2011
Winthrop_Politics bk I, Aristotle's Politics, Book I: A Reconsideration
Λεοντσίνη_Η έννοια του κοινού συμφέροντος στην αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία, πανελλήνιο φιλοσοφικό συμπόσιο, Αριστοτέλης, Αθήνα, 2018
Λεοντσίνη_Η φιλία ως κοινωνικό και πολιτικό αγαθό στο Κράτη και Πολίτες, Σμίλη 31. Λεοντσίνη_Το κοινή συμφέρον_Δημοκρατία, φιλία και ομόνοια στην αριστοτελική και στη σύγχρονη ριζοσπαστική νεοαριστοτελική πολιτική φιλοσοφία, στο Κράτη και Πολίτες, Σμίλη
Schofield_ARISTOTLE AND THE DEMOCRATIZATION OF POLITICS
Winthrop Delba, Aristotle: Democracy and Political Science Hardcover – October 23, 2018.

Ο Ρόλος της ιδεολογίας στον διεθνολογικό στοχασμό

Χρήστος Ζιώγας

Διδάσκων Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου,

Μτδρ. ερευνητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Εντεταλμένος Λέκτορας στη ΣΣΕ

chziogas@gmail.com

Ο Γάλλος φιλόσοφος Destutt de Tracy (1754-1836) εισήγαγε τον όρο ιδεολογία το 1796 για να ορίσει μία νέα «επιστήμη των ιδεών»¹. Ο Isaiah Berlin θεωρεί ότι δύο παράγοντες επηρέασαν, περισσότερο από τους άλλους, την ιστορική εξέλιξη κατά τον 20^ο αιώνα. Ο ένας αφορά την ανάπτυξη των φυσικών επιστημών και της τεχνολογίας, ο άλλος συνίσταται στις μεγάλες ιδεολογικές ανακατατάξεις που συντελέστηκαν κατά τον 20^ο αιώνα². Η πρώιμη μαρξιστική θεώρηση ότι η ιδεολογία λειτουργεί νομιμοποιητικά προς τις εκάστοτε κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, είτε αποτελεί απλή αντανάκλασή τους, σταδιακά αντικαταστάθηκε από έναν αναβαθμισμένο ρόλο της ιδεολογίας, ως όχημα ευρύτερων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών³.

Αν και ο διεθνολογικός στοχασμός προϋπήρξε, το τρέχον έτος συμπληρώνεται ένας αιώνας από τη συμβατική γέννηση του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων στο Aberystwyth, το 1919. Η ιστορική εξέλιξη των Διεθνών Σχέσεων επηρεάστηκε κι αυτή από την αναβαθμισμένη λειτουργία των ιδεών στο ιστορικό γίγνεσθαι⁴.

¹ Heywood Andrew, (2006), *Εισαγωγή στην Πολιτική*, Πόλις, σελ. 72.

² Ball, T., & Dagger, R. (2011), *Πολιτικές ιδεολογίες και το δημοκρατικό ιδεώδες*. Αθήνα: Τουρίκη, σελ. 34-5.

³ Βανδώρος Σωτήρης, (2015), *Εισαγωγή στις πολιτικές ιδεολογίες*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σελ. 14.

⁴ Κονδύλης Παναγιώτης, (2002), *Μελαγχολία και πολεμική*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 201.

Τόσο η φιλελεύθερη, όσο και η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία, ως προϋπάρχουσες του κλάδου, επέδρασαν τόσο στην συγκρότηση του πεδίου, όσο και την πολιτική πρακτική⁵.

Τριάντα έτη πριν, η αποκοπή του υπαρκτού σοσιαλισμού από το ιστορικό γίνεσθαι, ενίσχυσε την αξίωση του φιλελεύθερου κόσμου να νοηματοδοτήσει και να συγκροτήσει τη διεθνή τάξη, ως μία νέα «πραγματικότητα», στη βάση της φιλελεύθερης ιδεολογίας⁶. Η φιλελεύθερη «διάχυση» ξεκίνησε αμέσως μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, συνεχίστηκε μετά τον Δεύτερο και εντάθηκε μεταψυχροπολεμικά, με πρωτοστατούσες τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Αν θέλουμε να αποτυπώσουμε την παρούσα συγκυρία, σε αντιδιαστολή της πρώιμης μεταψυχροπολεμικής αισιοδοξίας, δύναται να προσδιοριστεί ως η συνειδητοποίηση του χάσματος μεταξύ υποκειμενικών προθέσεων των—κυρίαρχων φιλελεύθερων—δρώντων του διεθνούς συστήματος και των αντικειμενικών αποτελεσμάτων της ιστορικής πράξης. Το ανακύπτον ερώτημα συνίσταται αν και σε ποιο βαθμό επηρεάζεται ο διεθνολογικός στοχασμός και η επαγόμενη «παραγωγή» γνώσης, από την συγκαιρινή φιλελεύθερη περιστολή;

Ακολουθώντας και συναφώς αναφέρεται το ερώτημα, εφ' όσον η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επέφερε, εκτός από την αλλαγή στη δομή του διεθνούς συστήματος και τον μονοσήμαντο καθορισμό των ηθικοκανονιστικών προταγμάτων—του αληθούς και καλού—της διεθνούς τάξης ως βασικών ιδεολογικών της χαρακτηριστικών, πώς η τωρινή ανακατανομή ισχύος θα αφήσει ανεπηρέαστο το επιστημονικό πεδίο και τον ευρύτερο διεθνολογικό (ανα)στοχασμό;

Βιβλιογραφία (ενδεικτική εκτός των υποσημειώσεων)

- Bull Hedley. (2001). Η άναρχη κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική. Αθήνα: Ποιότητα.
Carr Edward (2000). Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων. Αθήνα: Ποιότητα.
Morgenthau Hans (2018). Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη. Αθήνα: Ποιότητα.
Wight Martin (1998) Διεθνής θεωρία. Τα τρία ρεύματα σκέψης. Αθήνα: Ποιότητα.
Ήφαιστος Παναγιώτης (2009). Η κοσμοθεωρία των εθνών. Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου. Αθήνα: Ποιότητα.
Κονδύλης Παναγιώτης. (1998). Από τον 20ο στον 21ο Αιώνα, Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000. Αθήνα: Θεμέλιο.
Κονδύλης Παναγιώτης, (2001), Επιστήμη, Ισχύς και Απόφαση. Αθήνα: Στιγμή.
Χειλά Ειρήνη. (2006). Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα. Αθήνα: Ηρόδοτος.
Χρυσόχου. Δημήτρης (2006). Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία. Νέες μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας. Αθήνα: Παπαζήσης.

Πολιτική συμμετοχή των νέων και ηθική:

Μία μελέτη περίπτωσης στις διαδικασίες άτυπης μάθησης του "Διαλόγου των νέων"

Σπυρίδων Κατσιακάρωνης

Μπτ. Θεολογίας ΑΠΘ, απόφοιτος ΠΤΔΕ ΑΠΘ

spyros.kats@hotmail.com

Σε μία περίοδο έντονου πολιτικού προβληματισμού, οι απόψεις των νέων, ίσως της πιο δυναμικής ομάδας της κοινωνίας συχνά παραβλέπονται. Αναμφίβολα η οικονομική κρίση κατέδειξε κάποια σημαντικά προβλήματα της ελληνικής πραγματικότητας. Όμως το πιο σημαντικό είναι ότι οι κοινωνίες μας, αντιμετωπίζουν μία ηθική κρίση. Σε αυτή τη κατάσταση, οι νέοι κατηγορούνται ότι μένουν αμέτοχοι. Συμβαίνει όντως κάτι τέτοιο; Έχασε η νεολαία της χώρας τους σκοπούς της και τις ελπίδες της για το μέλλον;

Η αλήθεια δεν αποδέχεται μονισμούς σε αυτή τη περίπτωση. Ένας αρκετά μεγάλος πληθυσμός των νέων ανθρώπων απαξιώνει και απαξιώνει τη κοινωνία και τους θεσμούς, τουλάχιστον έτσι όπως φτιάχτηκαν. Γιατί άραγε; Μήπως τελικά η γενιά της μεταπολίτευσης ιδεολογικοποίησε τα πάντα; Μήπως με βάση μονιστικές αντιλήψεις χώρισε τους Έλληνες σε στρατόπεδα;

⁵ Morgenthau Hans (2011) *Επιστήμη και πολιτική της ισχύος*, Αθήνα: Τουρικής, σελ 73-6.

⁶ Fukuyama, F. (1993), *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, Αθήνα: Α.Α.Λιβάνη.

Αν δούμε τη πραγματικότητα στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης, ο δικομματισμός ήταν και είναι αρκετά παγιωμένος. Μήπως όμως αυτός ο διαχωρισμός σε δεξιούς και αριστερούς δημιούργησε την απαξίωση; Μήπως η συχνή εναλλαγή στην εξουσία με ταυτόχρονες πελατειακές σχέσεις, πλήγωσε τη νεολαία; Η γενιά του brain drain δεν δημιουργήθηκε τυχαία, ούτε απρόσμενα. Είναι αποτέλεσμα μία συνολικής κατάρρευσης μίας χώρας που κομματικοποίησε τα πάντα, σε σημείο που όλα τα άλλα επακολούθησαν φυσικά.

Από την άλλη στη νεολαία η μόνη δυνατότητα που της δόθηκε, ήταν η συντήρηση αυτού του συστήματος μέσω της συμμετοχής στους κομματικούς μηχανισμούς. Εξάλλου ο μόνος εκφραστής της νεολαίας για αρκετά χρόνια αποτελούν οι φοιτητικές νεολαίες των κομμάτων. Δημιουργήσαμε όμως ξεχωριστές προσωπικότητες ή φερέφωνα ιδεολογιών;

Σε αυτή τη πραγματικότητα θα έλεγε κανείς πως η νεολαία δεν έχει στόχους και δεν μπορεί να κάνει κάτι. Μήπως όμως η γενιά της κρίσης δημιούργησε μία γενιά κριτικής; Σύμφωνα με τον Μπερντιάγεφ η αντιπάθεια στη ρουτίνα ωθεί τη δημιουργικότητα. Η νεολαία αυτή τη στιγμή σε διάφορα μέρη σε όλη τη χώρα προσπαθεί να οργανωθεί, προσπαθεί να βρει τα πατήματά της, για να εκφράσει τη δημιουργικότητά της.

Ίσως είναι μία ιδεολογική θεώρηση του γράφοντος, ίσως πάλι να είναι η αλήθεια. Η πραγματικότητα είναι μία, οι νέοι κουράστηκαν από το στείο κομματισμό. Για αυτό αντιπροβάλλουν κάτι καινούργιο. Αυτοοργανώνονται στα πλαίσια της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Όχι για να δημιουργήσουνε κάποιο κόμμα, αλλά για να δημιουργήσουν εκείνο τον ουδέτερο μηχανισμό που θα παράγει χρήσιμα στελέχη για τη κοινωνία, σε όλο το φάσμα του δημοκρατικού χάρτη. Θα χρειαστεί όμως και κάτι απαραίτητο, να προσδιοριστεί ο μύθος πάνω στο οποίο θα βασιστεί αυτή η νέα κατάσταση.

Υπάρχουν πάνω από δέκα ομάδες νέων σε διάφορες πόλεις. Η συγκεκριμένη εισήγηση θα επικεντρωθεί στη μελέτη περίπτωσης του "Διαλόγου των νέων", της νεανικής ομάδας της Καβάλας, όπου στο πρίσμα της κομματικής ουδετερότητας παράγει αποτέλεσμα. Ποιες διαδικασίες ακολουθεί; Είναι ο "Διάλογος" ένας φορέας, μη τυπικής εκπαίδευσης; Είναι αποδοτική η χρήση του Peer teaching (ομότιμος επιμορφωτής) ώστε να βοηθήσει τη νεολαία;

Η χρήση των όρων «Μακεδονία» & «Μακεδών» στους βυζαντινούς συγγραφείς του 11^{ου} - 13^{ου} αιώνα»

Δημήτριος Κουγιουμτζόγλου
Εκπαιδευτικός - Φιλολόγος / Αρχαιολόγος
dimikougioum@hotmail.com

Στην εισήγηση αυτή θα εξεταστεί το περιεχόμενο και η σημασία των όρων «Μακεδονία» και «Μακεδών» κατά τους βυζαντινούς συγγραφείς της περιόδου από τον 11^ο ως τον 13^ο αιώνα. Η περίοδος επιλέχτηκε με κριτήριο την ύπαρξη κατά τους χρόνους αυτούς πολλών βυζαντινών ιστοριογράφων οι οποίοι αποτελούν συνάμα και εξέχοντες λογίους και γενικότερα συγγραφείς της βυζαντινής γραμματείας. Επομένως η έμφαση θα δοθεί στους ιστοριογράφους, χωρίς να αποκλείονται και αναφορές από άλλα είδη της βυζαντινής γραμματείας, όπως για παράδειγμα εγκωμιαστικοί λόγοι αυτοκρατόρων και κάτοπτρα ηγεμόνων. Παράλληλα θα εξεταστούν και ορισμένα παραδείγματα χρήσης των όρων και από άλλες περιόδους της βυζαντινής ιστορίας καθώς και τα όποια αρχαιολογικά τεκμήρια. Η εξέταση των πηγών δείχνει πως με τον όρο «Μακεδονία» οι βυζαντινοί συγγραφείς αναφέρονται α. στην αρχαία, ιστορική Μακεδονία β. στο σύγχρονό τους γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας ως συνέχεια της αρχαίας Μακεδονίας γ. στο θέμα Μακεδονίας ως διοικητική περιφέρεια του βυζαντινού κράτους, έξω από τα γεωγραφικά όρια της Μακεδονίας. Σε κάθε περίπτωση σημειώνεται πως οι βυζαντινοί συγγραφείς είναι σε θέση να ξεχωρίζουν γεωγραφικά το θέμα Μακεδονίας από την ιστορική Μακεδονία. Αντίστοιχα, οι όροι «Μακεδών», «Μακεδόνες» σημαίνουν α. τους αρχαίους Μακεδόνες, που πάντοτε αναφέρονται εθνοτικά ως Έλληνες β. τους σύγχρονους βυζαντινούς υπηκόους, δηλαδή τους ελληνορθόδοξους Ρωμαίους / Γραικούς ως κατοίκους είτε του θέματος Μακεδονίας είτε της ιστορικής Μακεδονίας. Επιπλέον, παρατηρείται πως οι όροι «Μακεδών» και «Μακεδονία» συνδέονται πολύ συχνά με τον Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος αναφέρεται ως Έλλην βασιλεύς. Το ερώτημα που ανακύπτει για την έρευνα, είναι κατά πόσο η ταύτιση των βυζαντινών Γραικών («Ρωμαίων») με τους Μακεδόνες ως Έλληνες συνέβαλε και στη σταδιακή

επανοικείωσή τους με την αρχαία ονομασία «Έλλην» από τον 11^ο και κυρίως 12^ο αιώνα και εξής ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού τους.

Ενδεικτική βιβλιογραφία - πηγές

- Nicolaus Festa, *Theodori Ducae Laskaris Epistulae CCXVII*, Φλωρεντία 1898.
- Θεοχαρίδης Γεώργιος, *Ιστορία της Μακεδονίας κατά τους μέσους χρόνους (285 – 1354)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1980.
- Herbert Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τόμος Β', Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992.
- Κουγιουμτζόγλου Δημήτριος, *Ο Μέγας Αλέξανδρος του Ελληνισμού: Αρχαιότητα – Βυζάντιο – Νεότερη και Σύγχρονη Ελλάδα*, ηλεκτρονικό βιβλίο, 2016, <http://www.saitapublications.gr/2016/11/ebook.209.html>
- Κορδώσης Μιχάλης, *Ιστοριογεωγραφικά πρωτοβυζαντινών και εν γένει παλαιοχριστιανικών χρόνων*, Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1996.
- Παπαδοπούλου Θεοδώρα, *Συλλογική Ταυτότητα και Αυτογνωσία στο Βυζάντιο – συμβολή στον προσδιορισμό της αυτοαντίληψης των Βυζαντινών κατά την λόγια γραμματεία τους (11^{ος} – αρχές 13^{ου} αι.)*, διδακτορική διατριβή, έκδοση Αθήνα 2015.
- Μιχαήλ Ψελλός, *Χρονογραφία*.
- Μιχαήλ Ατταλειάτης, *Ιστορία*.
- Ιωάννης Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*.
- Νικηφόρος Βρυέννιος, *Υλη Ιστορίας*.
- Άννα Κομνηνή, *Αλεξιάς*.
- Ιωάννης Κίνναμος, *Επιτομή*.
- Ιωάννης Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*.
- Κωνσταντίνος Μανασσής, *Χρονική Σύνοψις*.
- Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*.
- Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*.
- Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*.
- Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*.

Το δυνητικό & πραγματικό άπειρο στην ιστορία των μαθηματικών & η κατανόησή τους από τον άνθρωπο

Χαράλαμπος Λεμονίδης
Καθηγητής Μαθηματικών
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
xlemon@uowm.gr

Δημήτρης Καραγιάννης
& Μαθηματικός, Διευθυντής Μανουσάκειου
(1ου) Επαγγελματικού Λυκείου Δεσκάτης
d.karajannis@yahoo.gr

Η κατανόηση του απείρου συνδέεται με δύο διαφορετικές έννοιες, την έννοια του δυνητικού απείρου και την έννοια του πραγματικού απείρου (Dubinsky, Weller, McDonald & Brown, 2005; Fischbein, Tirosh & Hess, 1979; Tall, 2001). Το δυνητικό άπειρο εκφράζει μια συνεχιζόμενη διαδικασία χωρίς τέλος, όπως είναι για παράδειγμα η καταμέτρηση των φυσικών αριθμών 1, 2, 3, ... Είναι μια άπειρη διαδικασία όπου δεν μπορεί να προσδιοριστεί ούτε το τέλος ούτε ο τελευταίος όρος. Η έννοια του πραγματικού απείρου από την άλλη αποδίδει μια πεπερασμένη οντότητα σε αυτή την άπειρη διαδικασία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το πραγματικό άπειρο ορίζει την κατάσταση στο άπειρο, ενώ το δυνητικό άπειρο ορίζει τη διαδικασία που δημιουργεί την απειρία. Στην ιστορία της ανθρωπότητας και των μαθηματικών αυτές οι δύο μορφές του απείρου προσδιορίστηκαν από τον Αριστοτέλη. Αυτός ο προσδιορισμός κέρδισε τόσο μεγάλη αναγνώριση ώστε παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητος μέχρι τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.

Ο Αριστοτέλης θεώρησε ότι το πραγματικό άπειρο είναι ακατανόητο επειδή η υποκείμενη διαδικασία μιας τέτοιας πραγματικότητας θα απαιτούσε το σύνολο του χρόνου (Dubinsky et al., 2005). Είναι αδύνατο να συλλάβουμε το άπειρο ως ολοκληρωμένη ολότητα, διότι δεν μπορεί κανείς να σκεφτεί μια συλλογή στο σύνολό της χωρίς να θεωρεί καθένα από τα στοιχεία της, δηλαδή χωρίς τη φυσική ή διανοητική εκτέλεση κάθε βήματος.

Από τον Bolzano (1781–1848) και μετά αρχίζει ουσιαστικά η αποδοχή του πραγματικού απείρου. Ο Georg Cantor (1915) όμως θέτει τα θεμέλια για την αποδοχή του πραγματικού απείρου πέρα από τις διαισθητικές

εξηγήσεις και αποδίδει σε αυτό έναν μαθηματικό ορισμό. Οι έρευνες που εξετάζουν την κατανόηση του άπειρου (π.χ. Fischbein, et al. 1979, Monaghan, 2001, Kolar, Cadez, 2012) δείχνουν ότι υπάρχουν κάποιες παραλληλίες μεταξύ της ιστορικής ανάπτυξης και της ανάπτυξης της κατανόησης του άπειρου. Φαίνεται ότι η ανάπτυξη του δυνητικού άπειρου είναι ένας προκάτοχος της ανάπτυξης του πραγματικού άπειρου. Τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανομοιογένεια μεταξύ πραγματικού και δυνητικού άπειρου—τα προβλήματα που υπήρχαν από την εποχή του Αριστοτέλη— εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα, τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς.

Βιβλιογραφία

- Cantor, G. (1915). Contributions to the founding of the theory of transfinite numbers (P. E. Jourdain, Trans.). New York: Dover (Original work published 1895).
- Dubinsky, E., Weller, K., McDonald, M. A., & Brown, A. (2005). Some historical issues and paradoxes regarding the concept of infinity: An Apos-Based analysis: Part 1. *Educational studies in mathematics*, 58(3), 335-359.
- Fischbein, E., Tirosh, D., & Hess, P. (1979). The intuition of infinity. *Educational Studies in Mathematics*, 10, 3–40.
- Kolar VM, Cadez TH. (2012). Analysis of factors influencing the understanding of the concept of infinity. *Educational Studies in Mathematics*, 80(3):389–412.
- Monaghan, J. (2001). Young peoples' ideas of infinity. *Educational Studies in Mathematics*, 48(2-3), 239-257.
- Tall, D. (2001). Natural and formal infinities. *Educational Studies in Mathematics*, 48, 199-238.

Γλώσσα και ιδεολογία: Μια υπόθεση εργασίας για τη «Μακεδονική»

Άννα-Μαρία Μαργαρίτη

Δρ. Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

margaritianna@yahoo.com

Ο προβληματισμός για την φύση τόσο της ιδέας όσο και του ιδεατού απασχολεί την ανθρωπότητα από την εποχή του Πλάτωνα και, εσχάτως, από την εποχή του Τρόμου της Γαλλικής Επανάστασης ένα ετυμολογικά σύνθετο παράγωγο της η «ιδεολογία» που πρότεινε πρώτος ο Antoine Destutt προσετέθη στην επιστημολογική και γνωσιακή-οντολογική κονίστρα αυτής της διερεύνησης. Η ιδεολογία φαίνεται πλέον ως αναγκαίος και συνυφασμένος με την σύσταση εθνικών κρατών και την καθιέρωση επίσημων γλωσσών για κάθε κράτος ή εθνική κοινότητα παράγοντας, μια εξέλιξη ιστορική που σηματοδοτεί έναν ιδιαίτερο συσχετισμό μεταξύ γλώσσας και πολιτικής. Στον αρχαίο προβληματισμό για την απατηλότητα της πρόσληψης των φαινομένων από πλευράς νόησης (Πλάτων) προστίθεται και το σύγχρονο ερώτημα, μήπως τελικά είναι (και) η νόηση μας απατηλή – επηρεασμένη από κάποια ιδεολογική θεώρηση, πράγμα επίφοβο, αφού η ιδεολογία ταυτίζεται με τον κοσμικό, μη θρησκευτικό δογματισμό. Επιπλέον, η επιστημολογική βάση των μεθόδων της γλωσσολογίας συνιστά επίσης θέμα συζήτησης (Hooker 1977). Στο μεταίχμιο των ως άνω διερευνήσεων εγείρονται ζητήματα όπου πολιτική και επιστήμη, γνώση και ιδεολογία, δύο εκ διαμέτρου διαφορετικές εκφάνσεις των ανθρωπίνων νοητικών στοχεύσεων ως προς την υποκειμενική αναζήτηση του εφικτού που επιδιώκει η πρώτη και την αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας που επιδιώκει η δεύτερη, εμφανίζονται αδιάρρηκτα συνυφασμένα, όπως το τι ορίζεται ως εθνική γλώσσα, ποια στεγανά και απαράβατα κριτήρια ξεχωρίζουν μια γλώσσα από μία διάλεκτο, μεταξύ άλλων. Από γλωσσολογική σκοπιά, γλώσσα ονομάζουμε την ικανότητα του μυαλού που αντιστοιχεί σε μια νευροφυσιολογική πραγματικότητα (Hauser et al. 2002) η οποία συνδέει τα κιναισθητικά με τα διανοητικά συστήματα και την πρόθεση του ομιλητή σε μια διάδραση που παράγει μια γλωσσική έκφραση (Chomsky 2000) και δεν έχει από αυτή την σκοπιά καμία διαφορά από την διάλεκτο.

Αν από ιστορική-κοινωνιολογική σκοπιά γλώσσα ονομάζουμε “μια διάλεκτο με στρατό και ναυτικό” (Weinreich 1945) τίθεται ερώτημα σε σχέση με την φύση των κριτηρίων μας και το εάν πρέπει και ως πιο σημείο να είναι πολιτικά, μη επιστημονικά, και αν τελικά μια τέτοια νόθευση επιστημονικών κριτηρίων και όρων είναι αποφευκταία όσο κι αν είναι απευκταία λόγω πραγματολογικών συνθηκών όσο και λόγω της φύσης της ίδιας της νόησης. Σημειωτέον ότι στον τελευταίο ορισμό η γλώσσα εννοείται ως “επίσημη γλώσσα”.

Στα πλαίσια αυτά θα συζητηθούν οι μεθοδολογικές προκλήσεις που μπορεί να αντιμετωπίσει ο ερευνητής στην προσπάθεια αντικειμενικής θεώρησης της σλαβομακεδονικής, όπως το κατά πόσον η τελευταία συνιστά βουλγαρική διάλεκτο (Leary 1992) ή ξεχωριστή γλώσσα όσο και για το ζήτημα της ονομασίας της.

Βιβλιογραφία

- Chomsky, N. (2000). Minimalist inquiries : the framework. In : R.Martin, D.Michaels & J.Uriagereka (Eds.), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge,Mass:MITPress, 89-156.
- Hauser, M. D., Chomsky, N. Tecumseh Fitch, W. (2002).The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? *Science* vol.29822.
- Hooker C.A. (1977) Methodology and Systematic Philosophy. In: Butts R.E., Hintikka J. (eds) Basic Problems in Methodology and Linguistics. The University of Western Ontario Series in Philosophy of Science (A Series of Books on Philosophy of Science, Methodology, and Epistemology Published in Connection with the University of Western Ontario Philosophy of Science Programme), vol 11. Springer, Dordrecht
- Levinson, David; O'Leary, Timothy (1992), Encyclopedia of World Cultures, G.K. Hall, p. 239, [ISBN 0-8161-1808-6](#)
- Weinreich, Max (1945) in *YIVO Bleter*25.1, 1945, p. 13.

Κατασκευή ιδεολογίας μέσα από τον λόγο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης – Κατασκευή συναίνεσης

Μαρία Μαυροθανάση

Γλωσσολόγος, Μτπ. Πανεπιστήμιο Κύπρου

mariamavrotanasi@yahoo.com

Η παρούσα εισήγηση εμπίπτει στον κλάδο της Κοινωνιογλωσσολογίας καθώς μελετά την κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τον πολιτικό λόγο, όπως αυτός αρθρώνεται στα πάνελ τηλεοπτικών δημοσιογραφικών εκπομπών. Αποσκοπεί στην ανάδειξη των «μηχανισμών» της γλώσσας, με τους οποίους κατασκευάζεται η συναίνεση για την εφαρμογή ειδικά νέο-φιλελεύθερων πολιτικών. Συγκεκριμένα, εκκινώντας από την παραδοχή ότι η ιδεολογία αντανάκλαται μέσα από τις γλωσσικές πραγματώσεις, η παρούσα διατριβή τις εξετάζει, με τη συνδρομή της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Τα εκφωνήματα που αναλύθηκαν προέρχονται από ενημερωτικές εκπομπές και το δελτίο ειδήσεων του ΣΚΑΙ, επειδή έχει ενδιαφέρον να ανιχνευθεί ενδεικτικά ο τρόπος που διαχέεται η ιδεολογία. Η ανάλυση πραγματοποιείται σε τρεις διαστάσεις, δηλαδή, περιγραφικά εστιάζοντας στις συγκεκριμένες λεξικό-γραμματικές επιλογές, ερμηνευτικά, δηλαδή, στο πλαίσιο του λόγου και επεξηγηματικά, εστιάζοντας στις ιδεολογικές μακροδομές, σύμφωνα με το κοινωνιο-πολιτισμικό μοντέλο του Fairclough (2005) και τη Συστημική-Λειτουργική γραμματική του Halliday (1999).

Βιβλιογραφία

- Fairclough, Norman. 2005. Neo-liberalism: A Discourse-analytical Perspective. *Polifonia* 10 (10),21–52.
- Halliday, M. A. K. 1999. The notion of 'context' in language education. In *Text and context in functional linguistics*, ed. by M. Ghadessy, 1-24. Philadelphia: John Benjamins.

Epistemology & Public Policies in Orange Economy – Επιστημολογία & Δημόσιες Πολιτικές στην Πορτοκαλί Οικονομία

Carlos David Martinez Ramirez
Organizational Psychology Specialist
Servicio Nacional de Aprendizaje (SENA)
cdamartinez@sena.edu.co

Carlos Alberto Baron Serrano
& MBA Strategic Management Specialist
Servicio Nacional de Aprendizaje (SENA)
cbarons@sena.edu.co

To refer to orange economy phenomenon, a variety of terms are used, such as cultural industries, creative industries, leisure industries, entertainment industries, content industries, industries protected by copyright, cultural economy

and creative economy. For public policies applied efficient implementation for orange economy development, it is pertinent to define the fields of action that should be prioritized and the scope of knowledge associated. According to UNESCO, cultural and creative industries are those that combine the creation, production and marketing of creative content that is intangible and has a cultural nature. These contents are normally protected by copyright and can take the form of a good or service. They also include all artistic or cultural production, architecture and advertising.

In ontological terms, it is important to define whether public policies are oriented towards strengthening the institutional potential for the commercialization of products / services, or if they are oriented towards improving the cultural / educational potential of people for the creation of products / services. This delimitation has an impact on the epistemological field and influences the ways of collecting, managing and evaluating information, and also in the forms of interpretation of the reality that is considered relevant for orange economy development.

In this way, if the focus is placed on the institutional capacity for the commercialization of cultural products or services or based on copyright, public policies can be oriented towards the development of alliances or agreements, macroeconomic or external economy issues. If the focus is placed on the potential of people to create or produce, it is important to review policies associated with the right to conventional education access, vocational and educational training or entrepreneurial development opportunities.

With the analysis of classical Greek philosophers it is possible to discuss in terms of privileging domestic economy, with local criteria, or chrematistics. In the field of contemporary epistemology, one could think of the compatibility of discourses associated with knowledge management, which point to the commercialization of knowledge, with an epistemology oriented towards economic survival; in contrast to the Aristotelian vision that differentiates *doxas* (variable opinion) and *episteme* (real and true knowledge). One of the most important challenges for the development of public policies aimed at strengthening the orange economy has to do with considering the educational capacity of populations that generate products / services based on knowledge or copyright, as well as on the potential of institutions to strengthen the commercial management of companies that sponsor the development of cultural industries.

Περίληψη

Για να αναφερθεί κανείς στο φαινόμενο της πορτοκαλί οικονομίας χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι, όπως πολιτιστικές βιομηχανίες, καλλιτεχνικές βιομηχανίες, βιομηχανίες διασκέδασης, ελεύθερου χρόνου, πολιτισμική και δημιουργική οικονομία. Σύμφωνα με την UNESCO πολιτισμικές και δημιουργικές είναι οι βιομηχανίες που συνδυάζουν δημιουργία και προώθηση άυλου πολιτισμικού προϊόντος. Αυτό το περιεχόμενο προστατεύεται συνήθως με την κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων, που μπορεί να λάβει τη μορφή παροχής αγαθού ή υπηρεσίας. Με όρους οντολογίας, είναι σημαντικό να οριστεί αν οι δημόσιες και κρατικές πολιτικές προσανατολίζονται προς τη θεσμική ενίσχυση της δυνατότητας για την προώθηση υπηρεσιών ή προς την ενίσχυση της ποιότητας των παρεχόμενων πολιτισμικών προϊόντων. Αν εντέλει ενδιαφέρει η ποιότητα των παρεχόμενων αγαθών ή η οικονομική επιτυχία, καθώς και η περαιτέρω επιμόρφωση όσων δραστηριοποιούνται σε αυτές. Αν η εστίαση είναι στην εμπορευματοποίηση των πολιτισμικών προϊόντων ή υπηρεσιών προστατευόμενων πνευματικών δικαιωμάτων, οι δημόσιες πολιτικές μπορούν να προσανατολιστούν στην ανάπτυξη συνεργασιών και συμφωνιών με μακροοικονομικό χαρακτήρα ή συνδεδεμένες με την εξωτερική οικονομία. Αν η εστίαση είναι στη βελτίωση της δυναμικής των ανθρώπων να παράγουν πολιτισμικό προϊόν, είναι σημαντικό να αναθεωρηθούν οι πολιτικές που συνδέονται με το δικαίωμα πρόσβασης των ανθρώπων στην αντίστοιχη εκπαίδευση και την παροχή δυνατοτήτων για καινοτόμα ανάπτυξη. Με βάση την προσέγγιση των ελλήνων φιλοσόφων της κλασικής εποχής, είναι εφικτές ταυτόχρονα και οι δύο προσεγγίσεις, η προώθηση πολιτισμικού προϊόντος με στόχο την ανάπτυξη της εγχώριας οικονομίας με τοπικά ή χρηματιστικά κριτήρια. Στον χώρο της σύγχρονης επιστημολογίας, είναι συμβατοί χώροι η διαχείριση της γνώσης με την οικονομική πρόοδο.

Bibliography

Duque, I. & Buitrago, P. (2013). *The Orange Economy: An Infinite Opportunity*. Washington, DC: Inter-American Development Bank

Η έννοια του 'διεθνούς' και η ιστορία της

Κυριάκος Μικέλης

Επ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

kmikelis@uom.edu.gr

Η ανακοίνωση έχει ως σκοπό την παρουσίαση και την πραγμάτευση του ρόλου ή θέσης της εννοιολογικής ιστορίας (ήτοι, της ιστορίας των ιδεών), στο πλαίσιο του επιστημονικού κλάδου των Διεθνών Σχέσεων και δη του υποκλάδου της Ιστοριογραφίας των Διεθνών Σχέσεων, αφετέρου τη συσχέτισή της με την αναζήτηση και συζήτηση της επιστημονικής ταυτότητας εντός της Διεθνολογίας. Αναφορικά με την δομή, προσφέρεται αρχικά η ανάδειξη της πολυσημίας του 'διεθνούς', με την κατάδειξη ανταγωνιστικών οπτικών επί της έννοιας. Στη συνέχεια, υπάρχει γενίκευση της διερεύνησης της τελευταίας αλλά και συνδεόμενων στοιχείων και πτυχών (π.χ. αναρχία, διπλωματία, ισχύς, κράτος, κυριαρχία κτλ.) υπό την ιστοριογραφική θεματική των Διεθνών Σχέσεων, νοούμενη ειδικότερα ως ιστορία της επιστήμης και των οικείων ιδεών. Η προσοχή δίνεται στα σχετικά επιστημολογικά και μεθοδολογικά χαρακτηριστικά ή διακυβεύματα. Ακολουθεί η εξειδίκευση στη σχέση μεταξύ της κατανόησης του 'διεθνούς' και της εξιστόρησής του. Τέλος, αναδεικνύεται συμπυκνωτικά η κατά Π. Κονδύλη προσέγγιση στις ιδέες και στην ιστορία τους και η σημασία της για τη διεξαγωγή της εννοιολογικής ιστορίας στη Διεθνολογία. Συνολικά, επιχειρηματολογείται πως είναι δυνατή η διαλεκτική και περιεκτική προσέγγιση του 'διεθνούς' με κριτική επίγνωση των παγίδων του δογματισμού, ωστόσο αναγνωρίζοντας την εμπλοκή κρίσιμων θεμάτων που αφορούν την πολυσημία και τη διαπειθαρχικότητα. Επίσης, η κατά τα ως άνω ιστοριογραφική θεματική συνιστά τμήμα και μορφή της ευρύτερης ανάδειξης της επιστημονικής ταυτότητας των Διεθνών Σχέσεων, με συμπερίληψη προβληματισμών που σχετίζονται όχι μόνο με την ιστορία αλλά και με την κοινωνιολογία ή τη φιλοσοφία. Ενέχει κρίσιμες προκλήσεις, ιδίως δεδομένης της στροφής από την κλασική περιγραφή ή ερμηνεία των ιδεών στην κατάδειξη της αμφισημίας και της δυνατότητας για την ανατροπή των νοημάτων. Τέλος, χωρίς να χρειάζεται η λήψη του περιορισμένου των εννοιών τοις μετρητοίς ούτε η αναγωγή της διεθνούς (ή και της επιστημονικής) πραγματικότητας στις ιδέες, αν μη τι άλλο οι τελευταίες –όπως αντανακλώνται στις δομές σκέψης– συνιστούν όχι κάτι αδιάφορο αλλά 'επικίνδυνο' ως σημεία αντιπαράθεσης. Ταυτόχρονα, τα ερμηνευτικά παίγνια μπορούν κάλλιστα να κατανοηθούν και ως πολιτικά, καθόσον ενέχουν συνέπειες για τη δόμηση και τις εκφάνσεις του 'διεθνούς'.

Βιβλιογραφία

- Gofas, A., Hamati-Ataya, I., & Onuf, N. (eds) (2018) *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. SAGE
- Mikelis, K. (2015) Realist Stronghold in the Land of Thucydides? Appraising and Resisting a Realist Tradition in Greece. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 4, 4, 15-32
- Schmidt, B. (2013) On the History and Historiography of International Relations. Στο Carlsnaes, W., Risse, T. & Simmons, B. (eds) *Handbook of International Relations*, 3-28. London: Sage (2^η έκδοση)
- Αντωνιάδης, Α. (2010) Ιδέες, Ηγεμονικοί Λόγοι και Διεθνείς Σχέσεις. Σε Λάβδας, Κ., Χρυσόχου, Δ. & Ξενάκης, Δ. (επιμ.) *Κατευθύνσεις στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Σιδέρης, 141-160
- Γκόφας, Α., & Τζιφάκης, Ν. (2017) *Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική. Η Σινο-αμερικανική Πρόκληση*. Αθήνα: Πεδίο
- Ήφαιστος, Π. (2009) *Κοσμοθεωρία των Εθνών: Συγκρότηση και Συγκράτηση των Κρατών, της Ευρώπης και του Κόσμου*. Αθήνα: Ποιότητα
- Κονδύλης Π. (2001) *Επιστήμη, Ισχύς και Απόφαση*. Αθήνα: Στιγμή
- Κουσκουβέλης, Η. (2004) *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα
- Μακρής, Σ. (2013) *Ιστοριογραφία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων στην Ελλάδα: Η Μεταθεωρητική Συζήτηση*. Αθήνα: Σάκκουλας
- Μικέλης, Κ. (2016) Αυτο-αναστοχασμός ως τα Άκρα; Η Ανάλυση του Λόγου στη Διεθνή Θεωρία και στην Ιστοριογραφία της Επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων. *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 8, 137-161
- Υφαντής, Κ. (2016) Ο Λόγος της Διεθνούς Θεωρίας. Στο Μεταξάς, Α. (επιμ.) *Πολιτική Επιστήμη. Διακλαδική και Συγχρονική Διερεύνηση της Πολιτικής Πράξης. Τόμος VII Διεθνείς Σχέσεις. Συσχετισμοί και Διεξαρτήσεις*. Αθήνα: Σιδέρης, 175-195
- Χρυσόχου, Δ. 2006, *Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία. Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας*. Αθήνα: Παπαζήσης

Ιδεολογία και αλήθεια: Τα «πολιτεύματα της αλήθειας»

Μιχάλης Μπαρτσιδής
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
misa.bart@gmail.com

Θα εξετάσουμε το ερώτημα αν η αλήθεια βρίσκεται μόνο στις λογικές διατυπώσεις, σε διατυπώσεις που λαμβάνουν την μορφή λογικού επιχειρήματος ή βρίσκεται και σε διατυπώσεις διαφορετικού χαρακτήρα και μορφής. Με φιλοσοφική ορολογία το ερώτημα που τίθεται είναι αν ο τόπος της αλήθειας είναι έλλογος, δηλαδή αν ο λόγος είναι ο αποκλειστικός τόπος της αλήθειας. Στην περίπτωση αυτή, κάθε πράγμα, γεγονός ή συμβάν έχει τη θέση του στο χώρο του ρητοποιημένου, η οποία εκπροσωπείται-αναπαρίσταται από τη θέση μιας διατύπωσης-εκφοράς. Στη μεταφορική αυτή περιγραφή έχουμε το πλεονέκτημα ότι εγκαθίσταται μια αναλογία ανάμεσα στο πεδίο του πολιτικού και σε εκείνο της ιδεολογίας, πράγμα όχι σπάνιο στην ιστορία της φιλοσοφίας. Αλλά επίσης έχουμε μια αναλογία μεταξύ πολιτικής φιλοσοφίας και επιστημολογίας. Το εγχείρημα μπορεί να υποστηριχθεί μεθοδολογικά τηρώντας κάποιες προϋποθέσεις. Μπορούμε να ανασυγκροτήσουμε τα «πολιτεύματα της αλήθειας», τα οποία θεμελιώνονται στην ταύτιση αλήθειας και λόγου, με βάση τα δύο διαμετρικά αντίθετα ιστορικά παραδείγματα: την «μοναρχία» του Πλάτωνα και την «δημοκρατία» του Wittgenstein. Μεταξύ των δύο αναπτύσσονται διάφορες παραλλαγές οι οποίες δεν φαίνονται ικανές να αλλάξουν την υποχρεωτική εναλλαγή μεταξύ των δύο βασικών: την ιεραρχική και την εξισωτική. Υπάρχουν άλλες ποικιλίες δημοκρατισμού της αλήθειας στην ιστορία της φιλοσοφίας; Η απάντηση είναι ότι υπάρχει μια νέα δυνατότητα πέρα από τα μέχρι τώρα δεδομένα με αφετηρία τη σπινοζική σύλληψη της αλήθειας. Ο σπινοζικός δημοκρατισμός αποτελεί ένα παράδειγμα μη ιεραρχικής και, ωστόσο, σύνθετης ισότητας.

Η ιδεολογία στις φυσικές επιστήμες

Δημήτρης Ναλμπάντης
Χημικός Μηχανικός, Πανεπιστήμιο του Χιούστον
dimitris.nalbantis@gmail.com

Στην ανακοίνωση αυτή υποστηρίζεται ότι η επιστήμη, ως προϊόν της ανθρώπινης προσπάθειας, (α) υπόκειται στους περιορισμούς της ανθρώπινης φύσης, όπως διαμορφώθηκε από την διαδικασία επιλογής-προσαρμογής και (β) επηρεάζεται, έως και κατευθύνεται, από την ιδεολογία που κυριαρχεί στην κοινωνία και τους επιστήμονες. Αναπτύσσονται οι σημαντικότεροι από τους περιορισμούς αυτούς: ο τρόπος απόκτησης της «ανθρώπινης» γνώσης, η διαχρονική προσπάθεια οριοθέτησης του «τί είναι επιστήμη», οι πιθανές πλάνες που προκύπτουν από την εξελικτική πορεία του ανθρώπου. Αναφέρονται οι κρατούντες ορισμοί της ιδεολογίας, της επιστήμης, της τεχνολογίας και της επιστημονικής μεθόδου καθώς και διαχρονικά παραδείγματα ιδεολογιών. Γίνεται αναφορά σε παραδείγματα και απόψεις που τεκμηριώνουν την σχέση ιδεολογίας και επιστήμης. Το συμπέρασμα αφορά στην κοινωνική ευθύνη των επιστημόνων.

Σύνοψη Περιεχομένων:

(A) Τι είναι ιδεολογία

- Ορισμοί (Χρήστος Γιανναράς, Διονύσιος Αναπολιτάνος)
- Παραδείγματα ιδεολογιών
- Ιδεολογία και Ολοκληρωτισμός (Χρήστος Γιανναράς)

(B) Τι είναι επιστήμη

- Οριοθέτηση της Επιστήμης - Απαντήσεις στο ερώτημα «τι είναι επιστήμη»
  - ο Εμπειριστές – Θετικιστές και το κριτήριο της επαληθευσιμότητας (Bernard Russel)
  - ο Κριτική του Θετικισμού και το κριτήριο της διαψευσιμότητας (Karl Popper)
  - ο Κοινωνική προσέγγιση στην εξέλιξη της επιστήμης (Thomas Kuhn)
  - ο Επιστημονικός Αναρχισμός (Paul Feyerabend)

- Η επιστημονική μέθοδος
- Επιστήμη και Τεχνολογία

(Γ) Οι άνθρωποι ως φορείς ιδεολογίας και επιστήμης (Λευτέρης Ζούρος)

- Η ανθρώπινη γνώση
- Η επιστημονική μέθοδος
- Γνώση και αλήθεια
- Πιθανές Πλάνες (φυσιοκρατική πλάνη, ιδιοκεντρισμός, αναζήτηση σκοπού, ελεύθερη βούληση)

(Δ) Σχέση ιδεολογίας και επιστήμης – Παραδείγματα σχέσεων και αλληλεπιδράσεων

- Οι 3 πυλώνες του Πολιτισμού (Μάνος Δανέζης)
- Ανακάλυψη έναντι Αποκάλυψης (Λευτέρης Ζούρος)
- Οικολογία και επιστήμη (Κορνήλιος Καστοριάδης)
- Το μανιφέστο Russell-Einstein, Λονδίνο, 9 Ιουλίου 1955
- Τί κάνει τους ανθρώπους να δυσπιστούν απέναντι στην επιστήμη (Bastiaan Rutjens)

(Ε) Η κοινωνική ευθύνη των επιστημόνων (Joseph Rotblat - Κίνηση Pugwash)

Χρονικότητα: μία διεπιστημονική προσέγγιση στο θέμα του Χρόνου

Αργύρης Νικολαΐδης
Καθηγητής Θεωρητικής Φυσικής ΑΠΘ
nicolaid@auth.gr

Διερευνούμε την έννοια του χρόνου, μελετώντας τις αντιλήψεις του χρόνου που συναντάμε στις διαφορετικές θεωρίες φυσικής: την Κλασική Μηχανική του Νεύτωνα, την Ειδική και την Γενική Θεωρία της Σχετικότητας του Einstein, την Κβαντική Μηχανική, την Κοσμολογία, την Θεωρία Χορδών. Παρατηρούμε ότι οι αντιλήψεις του χρόνου που προέρχονται από διαφορετικές θεωρίες δεν είναι ταυτόσημες. Κυμαίνονται από απόλυτους, άκαμπτους προσδιορισμούς του χρόνου, σε εσωτερικές, σχεσιακές θεωρήσεις του χρόνου. Συγκρίνουμε τις αντιλήψεις του χρόνου που αντλούμε από την Σύγχρονη Επιστήμη με την εξελικτική μεταφυσική του Peirce και την φιλοσοφία της διαδικασίας του Whitehead. Επιχειρούμε να παρακάμψουμε την παλιά διχοτόμηση είναι-γίνεσθαι, υποδεικνύοντας την ανάγκη για μία “οντολογία εν τω χρόνω”, και προτείνουμε την χρονικότητα ως τον τρόπο ύπαρξης του είναι.

Επιστήμη, ιδεολογία & κοινωνιολογία της γνώσης

Χρήστος Ξανθόπουλος
Επ. Καθηγητής Κοινωνικής Θεωρίας της Γνώσης
Πάντειο Πανεπιστήμιο
roger77738@yahoo.gr

(Α) 1. Συνδέεται η προθεωρητική αντίληψη της ιδεολογίας με ό,τι αποκαλούμε γνώση; **2.** Σχετίζεται ο τρόπος με τον οποίο συγκεντρώνουμε το υλικό που χρησιμοποιούμε για να καταλήξουμε σε γνωσιακές προτάσεις με τις γενικότερες έξω-ερευνητικές, έξω-γνωσιακές αντιλήψεις μας; **3.** Παίζουν ρόλο (ως προς την ποσότητα και την ποιότητα, τον αριθμό, τη συχνότητα και την ένταση) στη συγκρότηση μιας γνωσιακής πρότασης οι έξω-γνωσιακές, έξω-ερευνητικές παραδοχές; **4.** Με ποιον τρόπο όλα τα προηγούμενα επηρεάζουν (και εν πολλοίς κατευθύνουν) τον/την ερευνητή/τρια;

Θεωρώ ότι η απάντηση είναι καταφατική στις τρεις πρώτες ερωτήσεις, τόσο για τις φυσικές όσο και για τις κοινωνικές επιστήμες. Μένει να δειχθεί, επιπλέον, αναγκαστικά σύντομα, ο τρόπος της επίδρασης των έξω-γνωσιακών παραγόντων στα πρόσωπα. Στην ανακοίνωση αυτή, υιοθετώντας θέσεις που πηγάζουν από μια

επιστημολογική και όχι κανονιστική αντίληψη της ιδεολογίας, θα επιχειρήσω να υποστηρίξω με συνοπτικό (αλλά ελπίζω σαφή) τρόπο τις «απαντήσεις» που έδωσα προηγουμένως. Για το σκοπό αυτό θα ακολουθήσω τα παρακάτω βήματα: η εικόνα που επιθυμώ να παρουσιάσω θα σχηματισθεί από τη συναρμογή των ακόλουθων τμημάτων.

(B) 1. Η αναζήτηση της επίδρασης των ιδεολογικών και γενικότερα κοινωνικών επιδράσεων στην επιστημονική διαδικασία μπορεί να ενταχθεί στο ερευνητικό πλαίσιο της Κοινωνιολογίας της Γνώσης. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των «προπατόρων» της, π.χ. Mannheim, οι κοινωνικές θέσεις τις οποίες κατέχουμε και οι ιδεολογικές παραδοχές τις οποίες σχηματίζουμε, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον κόσμο. Για τον Mannheim οι κοινωνικές μας θέσεις και οι ιδεολογικές μας παραδοχές επηρεάζουν την έρευνα στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών αλλά όχι στο πεδίο των φυσικών επιστημών. 1α) Σε κάπως μεταγενέστερο χρονικό πλαίσιο, αλλά έχοντας εμφανώς διαφορετική οπτική, εντάσσεται ο Ludwik Fleck, ο οποίος μας έδειξε ότι ο τρόπος αντίληψής μας της πραγματικότητας σχετίζεται, γενικά, με το στυλ σκέψης (thought style), το οποίο κυριαρχεί στα όρια της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκουμε. Μάλιστα όλοι, επιστήμονες ή όχι, ανήκουν σε κάποιο στυλ σκέψης. Καμιά/κανείς δεν λειτουργεί αυτόνομα. 2. Στο πλαίσιο της Κοινωνιολογίας της Γνώσης του τελευταίου τέταρτου του εικοστού αιώνα, εντάσσεται η λεγόμενη Νέα Κοινωνιολογία της Γνώσης (Σχολή Εδιμβούργου), της οποίας οι παραδοχές προχωρούν ένα βήμα παραπέρα (σημ.: από τον Mannheim): σύμφωνα μ' αυτήν, οι έξω-γνωσιακές παραδοχές δεν παίζουν ρόλο μόνο στη συγκρότηση των κοινωνικών επιστημών αλλά και των φυσικών. 3. Μήπως τα προηγούμενα μάς οδηγούν σε σχετικισμό; Η απάντηση είναι καταφατική. Ας μην ξεχνάμε ότι η συγκρότηση της Κοινωνιολογίας της Γνώσης από τον Mannheim αποσκοπούσε στη δυνατότητα περιορισμού του άκρατου σχετικισμού που ήταν διάχυτος στη Γερμανία της εποχής του. Είμαστε σε θέση να αντιμετωπίσουμε τον ακραίο σχετικισμό; Θεωρώ πως ναι: το γνωσιολογικό «κέντρο» μπορεί να μας προσφέρει προστασία, τόσο από μια εικόνα της επιστήμης ασφαλισμένης μέσα σε γυάλα και απρόσβλητης από εξωτερικές επιδράσεις (βλ. Merton), όσο και από τις ακρότητες των σημερινών αναγνώσεων της. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ο τρόπος με τον οποίο οδηγούμαστε στη γνώση δεν είναι αγνός και ουδέτερος, αλλά η ιδεολογία, ως ένας έξω-γνωσιακός παράγων, παίζει σημαντικό ρόλο.

Βιβλιογραφία

- Barnes, Barry. (1977). *Interests and the Growth of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Bloor, David. (1976*). *Knowledge and Social Imagery*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Fleck, Ludwik. (1979). *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Thaddeus Tremn and Robert Merton (eds). The University of Chicago Press, Chicago.
- Koerdtge, Noretta. (2000) "Science, Values, and the value of Science", στο *Philosophy of Science*. Vol. 67, Supplement. Proceedings of the 1998 Biennial Meetings of the Philosophy of Science Association. Part II: Symposia Papers (Sep. 2000), σσ: S45-S57.
- Mannheim, Karl. (1997). *Ιδεολογία και ουτοπία*. (Μτφ. Γιώργος Ανδρουλιδάκης). Αθήνα: Γνώση.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα: ιδεολογία και νομική κατοχύρωση

Ελένη Παλιούρα
Δικηγόρος, ΜΔΕ Εκκλησιαστικού
Δικαίου ΕΚΠΑ
elenielena448@gmail.com

& Μαρία - Ωραιοζήλη Κουτσουπιά
Δικηγόρος, Υπ. Δρ. Δημοσίου
Δικαίου ΕΚΠΑ
koutsoupialaw@gmail.com

Η απόφαση της Ολομέλειας του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου υπ' αριθμ. 660/2018, ακύρωσε την υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 143575/Δ2/13.9.2016, «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο», ΦΕΚ Β' 2920, λόγω αντισυνταγματικότητας και αντίθεσης προς την ΕΣΔΑ. Επίσης, η απόφαση της Ολομέλειας του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου υπ' αριθμ. 926/2018, η οποία ακύρωσε την υπ' αριθμ. 143579/Δ2/7.9.2016 (ΦΕΚ Β'/2906) ΥΑ με τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού Λυκείου» εκδόθηκε στο πλαίσιο της ίδιας νομολογιακής γραμμής με την προγενέστερή

της 660/2018, με ορισμένες, όμως, ουσιαστικές διαφοροποιήσεις. Οι ως άνω αποφάσεις αποτελούν τη σύγχρονη νομική αντιμετώπιση του τρόπου διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στην Ελλάδα σε επίπεδο νομολογίας. Η προτεινόμενη εισήγηση πρόκειται να αναλύσει τα κείμενα των αποφάσεων σε συνάρτηση με την εκκρεμή σχετική υπόθεση στο ΕΔΔΑ (Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος) ως μια συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 16Σ σε συνάρτηση με το άρθρο 3παρ.1Σ.

Είναι σημαντικό να καταστεί εμφανής η διεπιστημονικότητα στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών. Ειδικότερα, πρόκειται για ένα νομικό ζήτημα, η αντιμετώπιση και κατοχύρωση του οποίου περνάει μέσα από κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες, όπως και όλο το φάσμα του θρησκευτικού φαινομένου. Ομολογιακό ή μη ομολογιακό μάθημα των θρησκευτικών στην Ελλάδα; Η ορθή απάντηση δεν βρίσκεται μονάχα στο κείμενο του Συντάγματος ή στην ήδη διαμορφωμένη νομολογία, αλλά στον τρόπο ιδεολογικής συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας. Κάθε σύστημα δηλαδή διδασκαλίας που προτείνεται ή εφαρμόζεται εισάγει παράλληλα και ένα κοινωνικό σύστημα, καθώς το εκπαιδευτικό πλαίσιο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κοινωνικές δομές. Η προτεινόμενη εισήγηση, συνεπώς, έχει ως σκοπό:

- Να συνδέσει τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στην Ελλάδα με το δικαίωμα αυτοοργάνωσης των θρησκευμάτων. Πιο αναλυτικά, το πρόγραμμα διδασκαλίας ενός τέτοιου είδους μαθήματος είτε πρόκειται για ομολογιακού περιεχομένου είτε για μη ομολογιακού, είναι απαραίτητο να μη θίγει τη βασική οργάνωση των θρησκευμάτων που λειτουργούν νόμιμα εντός του κράτους, αλλά και την παρουσία τους στη δημόσια σφαίρα. Για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να διδάσκονται διαφοροποιημένες βασικές δογματικές θέσεις μιας θρησκείας, καθώς τέτοια ενέργεια βρίσκεται στα όρια του προσηλυτισμού (βλ.κείμενα αποφάσεων ΣΤΕ για το μάθημα των θρησκευτικών).
- Να προτείνει τον ορθότερο τρόπο διδασκαλίας του εν λόγω μαθήματος σύμφωνα με το ισχύον συνταγματικό καθεστώς.
- Να καταδείξει τη διαφοροποίηση που δύναται να επιφέρει στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών η προτεινόμενη συνταγματική αναθεώρηση του άρθρου 3Σ.

Το συμπέρασμα της εισήγησης κινείται στην αντίληψη ότι η ιδεολογία και η νομική επιστήμη είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, όταν εξετάζονται ζητήματα αποτυπωμένα στην πολιτειακή νομοθεσία, η οποία ρυθμίζει όλα τα επίπεδα της συλλογικής διαβίωσης με γνώμονα όχι τον τεχνοκρατισμό, αλλά τις εκάστοτε ιστορικοπολιτικές συνθήκες.

Βιβλιογραφία

- P. PETKOFF, «Forum Internum and Forum Externum in Canon Law and Public International Law with a Particular Reference to the Jurisprudence of the European Court of Human Rights», *Religion and Human Rights*, 2012, Vol.7(3), pp.183-214.
- Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ – Γ. ΠΟΥΛΗΣ, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003².
- Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Η θρησκευτική ελευθερία κατά τη νομολογία του Αρείου Πάγου*, [Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες], Αθήνα-Κομοτηνή 2010.
- Σ. ΡΙΖΟΣ, «Η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως των Ελλήνων ως μέρος της εκπαίδευσέως (άρθρο 16παρ.2Σ)». *ΘΠΔΔ* 11/2018, σ.977-985.

Γνώση & Επιστήμη Ασφάλειας - Knowledge & safety science

Μαρία Παπανίκου

Αν. Καθηγήτρια Ασφάλειας & Ανθρωπίνων Παραγόντων
Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών του Άμστερνταμ
mariapapanikou80@gmail.com

Οι καταστροφές που επηρεάζουν την κοινωνία οδηγούν σε αναζητήσεις ευθυνών, προηγούμενης γνώσης, και σε ερωτήματα για την καταστροφή και αν θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί. Τέτοιες καταστροφές μπορεί να είναι οικονομικές (π.χ. η οικονομική κρίση του 2008), φυσικές (π.χ. τα Τσουνάμι των 2004 και 2011), ή

βιομηχανικές (π.χ. οι συντριβές των δύο Boeing MAX μέσα σε λίγους μήνες το 2019). Στην πολιτική αεροπορία, τα επίπεδα ασφαλείας παρουσιάζουν εντυπωσιακά άλματα και οι παγκόσμιοι αεροπορικοί οργανισμοί (βλ. IATA 2015) σημειώνουν την καθοδική τάση στις στατιστικές ατυχημάτων. Επιπροσθέτως η Airbus (2014) αναφέρει ότι οι πιθανότητες ενός αεροπορικού ατυχήματος είναι 0.07 σε ένα εκατομμύριο πτήσεις, και ο Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας σημειώνει ότι συγκριτικά με την αύξηση της εμπορικής κίνησης, υπάρχει μείωση της πιθανότητας ατυχημάτων κατά 2.8 (σε ένα εκατομμύριο πτήσεις). Παρόλα αυτά, στο φαινομενικά αυτό ασφαλές αεροπορικό περιβάλλον υπάρχουν επιστημονικές και γνωστικές προκλήσεις. Συγκεκριμένα, παραμένει δύσκολη η σύγκριση επιπέδων ασφαλείας ανά γεωγραφική περιοχή (Allianz 2014). Όσον αφορά τα αίτια ατυχημάτων, η Boeing (2007) βρίσκει την μετάβαση από 80% τεχνικά προβλήματα και 20% ανθρώπινα λάθη σε 80% ανθρώπινα λάθη και 20% τεχνικά προβλήματα. Αναλύσεις προσφάτων ατυχήματα δείχνουν τα αίτια να αφορούν σαμποτάζ λόγω ψυχιατρικών προβλημάτων (Germanwings 2015), εμπόλεμες ζώνες (η ρίψη της πτήσης MH17 των Malaysian Airlines), τον ρόλο των δορυφόρων (η εξαφάνιση της πτήσης MH370), και θέματα ψηφιακής ασφάλειας (EASA 2016). Πρόσφατα, η Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας των ΗΠΑ κατηγορήθηκε για την διαδικασία πιστοποίησης των νέων αεροσκαφών B737 MAX, καθώς δύο από αυτά συνετρίβησαν, σκοτώνοντας όλους τους επιβαίνοντες. Τα θανάσιμα αυτά συμβάντα (ατυχήματα), θεωρούνται όμως οι εξαιρέσεις καθώς οι πιθανότητες ενός αεροπορικού ατυχήματος είναι πολύ χαμηλές. Ωστόσο, παλαιότερα προβλήματα εξακολουθούν να απασχολούν την ασφάλεια πτήσεων, όπως η πνευματική και σωματική εξόντωση και η έλλειψη αναφοράς συμβάντων. Σε αυτό το δυναμικό περιβάλλον, η γνώση για την ασφάλεια και η αντίληψη του κινδύνου διαμορφώνεται (Theocharis & Tsihritzis 2016). Η παρούσα αναζήτηση εξετάζει την μεταβαλλόμενη φύση και έννοια της ασφάλειας και της διαχείρισης κινδύνου, μέσα από διαφορετικές επιστημολογικές προσεγγίσεις. Η παρουσίαση εστιάζει στα προβλήματα και τις προκλήσεις που ακολουθούν την παραδοσιακή προσέγγιση ανάλυσης κινδύνου υπό τον θετικισμό και τον νέο-θετικισμό. Για την αντιμετώπιση των προκλήσεων αυτών, προτείνεται ένα εναλλακτικό παράδειγμα στην ανάλυση κινδύνου και στην αναζήτηση της ασφάλειας. Σκοπός της εναλλακτικής πρότασης είναι να βοηθήσει στην στρατηγική οργάνωση και στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, δίνοντας έμφαση στην νέα γνώση στο σύγχρονο, δυναμικό περιβάλλον.

Abstract

Disasters that affect the public receive a lot of attention about what went wrong, and whether someone had knowledge that the risk existed and that a disaster was possible. Such disasters can be economical (e.g. the 2008 financial crisis), physical (e.g. the 2004 and 2011 Tsunamis), or industrial (e.g. the Ethiopian airlines crash in 2019). In aviation, the safety record has reached its most impressive statistics. For example, the safety record has had its zero-accident year in 2013, and industry reports note the developments in the industry as “downward trends” (IATA 2015). In addition, Airbus’s (2014) statistical analysis shows that fatal accidents chances are 0.07 in one million flights. Moreover, ICAO (2014) notes that compared to the growth in traffic there is decline in accidents, noting a 2.8 accident rate per one million departures. This relatively accident free context, however, is not without challenges. Knowledge challenges in aviation safety are noted as information is “hard to calculate” and compare regional accidents rates (Allianz 2014). Boeing’s (2007) findings show the reverse in accidents from 80% machine – 20% human to 80% human – 20% machine attributed. In addition, recent accidents shifted the attention to sabotage (e.g. Germanwings 2015), conflict zones (e.g. the downing of MH17), the role of satellite tracking (e.g. the disappearance of MH370) and issues of cyber security (EASA 2016). Recently, the Federal Aviation Administration (FAA) came in the spotlight of controversy when two Boeing 737 MAX crashed killing all souls on board (Boeing’s new automated aircraft, the 737-MAX was involved two times within a few months in two fatal crashes.). The public, experts and other stakeholders of the aviation industry questioned the role of the FAA in the certification process of the new Boeing, whilst looking for answers to the fatal crashes.

Nevertheless, fatal events are now considered exceptions, as the probabilities of an airline crash and of fatalities are very low. However, some of the older problems remain, such as fatigue and lack of reporting. In this dynamic environment, the aviation policy makers highlight context as part of the emerging issues in aviation safety (EASA 2015). This changing context affects knowledge elements (Theocharis & Tsihritzis 2016). This chapter

emphasises on the changing nature of safety and risk in a big data era and raises questions for the development of knowledge management in the risk assessment process, and how conversion of data into knowledge is created depending on risk management paradigms. The chapter advocates the need for an alternative knowledge paradigm for risk assessment in aviation, able to assist in strategic planning and decision analysis, emphasising on context. The following sections review the literature and the problems in the knowledge management (KM) paradigms and as these translate into aviation risk management (RM) methodologies. By doing so, the chapter explains the problems under each paradigm for the conversion of data to knowledge and proposes an alternative, multiparadigm, approach for risk assessment through learning.

Internet Science: meaning, focus, significance – Επιστήμη του Διαδικτύου: σημασία, εστίαση, ρόλος

Anna Satsiou

Computer & Communication Engineering PhD, University of Thessaly

satsioua@gmail.com

This presentation provides a brief outlook on what the science of internet may involve. Internet becomes closely interwoven with major societal movements and environmental challenges. Human activity both shapes the network and at the same time the network has impact on human behavior. Some of the questions to which the Science of Internet is anticipated to provide answers to are: Which are the reciprocal influences linking the Internet and broader socioeconomic systems? Which are the prospects and limitations associated with our attempts to extend the current Internet and how we can influence its future development? Internet Science studies network representation of physical, biological and social phenomena, observes the similarities and differences among different types of networks, aims at uncovering fundamental rules that apply to large classes of networks, should enable predictions on network phenomena.

But Internet is not just a network, like Web Science or Network Science. Therefore the Science of Internet further aims at a broad holistic understanding of the co-evolution of Internet and Society. There are several aspects which can influence this process and affected by it: technological, infrastructural, human, political (e.g. Egypt 28/1/2011), governmental, societal etc. Among the concerns are the ones that relate to security and privacy in pervading technologies. Internet serves increasingly critical applications, financial transactions, business operations. Reasons for failure in such cases may be human mistakes, software/hardware faults, intelligent and orchestrated malicious attacks, political acts. Such failures are dramatic for the economies and societies. Therefore, pervading technologies (e.g. *Cloud*) need to be very carefully designed before becoming part of Internet critical infrastructure. Particularly interesting is the examination of relation between the internet and human psychology, in particular the field of Cyberpsychology. Cyberpsychology is a new branch within Psychology, which focuses on the effect of the Internet and cyberspace on the psychology of individuals and groups. The building of online identity, online trust and reputation, online relationships, addiction to computers and Internet. Among the repercussions are that people have less reason to leave their homes and interact face to face. The Internet allows people to more easily work from their home, to form and sustain friendships and even romantic attachments from their home (Internet Dating), to bank from their home, to vote and engage in political and social issue based discussions with others. The impact of the internet on human memory is furthermore something to be considered. Human memory is adapting quickly to the advent of Internet and search engines (Prof. Betsy Sparrow, Science Magazine). According to studies, subjects are significantly more likely to remember information if they think they will not be able to find it later. People seem to be better at remembering where to find a certain piece of information than the information itself. Internet appears to be changing the way we study and learn.

All these issues, as Damon Horowitz has observed, are profoundly philosophical in their essence: “I wanted to better understand what it was about how we were defining intelligence that was leading us astray: What were we failing to understand about the nature of thought in our attempts to build thinking machines? And, slowly, I realized that the questions I was asking were philosophical questions—about the nature of thought, the structure of language, the grounds of meaning” (*From technologist to philosopher*, Horowitz 2011). Both analytic and continental philosophy

explore thought and language. They include rhetoric, hermeneutics, literary theory: explore different aspects of how we create meaning and make sense of our world. It is interesting and philosophical eventually to recognize social influences on inquiry itself—to see the inherited methodologies of science, the implicit power relations expressed in writing—and how those shape our knowledge. In the same philosophical vein is the understanding of governance that internet better enables, as it provides mechanisms for participation and for supporting democratic values, while matters of security and privacy still need to be handled in a more efficient way in the near future.

Περίληψη

Η εισήγηση δίνει συνοπτική θεώρηση του τι περιλαμβάνει η επιστήμη του διαδικτύου. Το διαδίκτυο διαπλέκεται με μείζοντα κοινωνικά κινήματα και περιβαλλοντικές/οικολογικές προκλήσεις. Η ανθρώπινη δραστηριότητα ταυτόχρονα διαμορφώνει και διαμορφώνεται από το διαδίκτυο. Κάποια από τα ερωτήματα στο οποία η Επιστήμη του Διαδικτύου αναμένεται να προσφέρει απαντήσεις είναι: Ποιες είναι οι αμοιβαίες επιρροές που συνδέουν το διαδίκτυο με ευρύτερα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα; Ποιοι είναι οι περιορισμοί που συνδέονται με τις προσπάθειες μας να επεκτείνουμε το διαδίκτυο και πως μπορούμε να επηρεάσουμε τη μελλοντική του εξέλιξη; Η Επιστήμη του Διαδικτύου μελετά την αναπαράσταση φυσικών, βιολογικών και κοινωνικών φαινομένων, παρατηρεί τις ομοιότητες και διαφορές μεταξύ διαφορετικών ειδών δικτύων και στοχεύει στον εντοπισμό θεμελιωδών νόμων που διέπουν τα μεγάλης κλίμακας δίκτυα. Στοχεύει άρα στη συνολική κατανόηση της συνεξέλιξης ανάμεσα στο διαδίκτυο και την κοινωνία, τις επιπτώσεις του διαδικτύου στην μνήμη και την ψυχολογία των ανθρώπων και στην ίδια τη διαδικασία της μάθησης, τα θετικά και τα αρνητικά. Όλα αυτά τα ζητήματα, όπως έχει παρατηρήσει ο Horowitz (2011) είναι στην ουσία τους φιλοσοφικά.

Καθολική Γραμματική & Συνδεδετισμός: συγκλίσεις & αποκλίσεις - Emergentism & Universal Grammar: converging & diverging elements

Μελίτα Σταύρου-Σηφάκη
Ομότιμη Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, ΑΠΘ
stavrou@lit.auth.gr

Κατερίνα Χατζοπούλου
& Δρ. Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο του Σικάγο
cchatzop@hotmail.com

Η ανθρώπινη γλώσσα απασχόλησε ως φαινόμενο τις ανθρώπινες κοινότητες από την αρχαιότητα. Στα νεότερα χρόνια η γλωσσολογική έρευνα σημείωσε πολύ μεγάλη πρόοδο με αξιόλογα ευρήματα, χρησιμότητα και εφαρμογές σε ποικίλους χώρους. Ωστόσο μπορεί κανείς να διακρίνει σήμερα δύο διαφορετικές κυρίαρχες τάσεις: (α) από τη μία είναι η Καθολική Γραμματική (Universal Grammar, βλ. Chomsky 1965), που αντιμετωπίζει και ερευνά την ανθρώπινη γλώσσα ως ξεχωριστό σύστημα στο ανθρώπινο είδος και ειδικότερα στον ανθρώπινο εγκέφαλο. (β) από την άλλη ο Συνδεδετισμός (Connectionism, βλ. Smolensky 1988) ή Θεωρία της Συνάφειας, που θεωρεί ότι οι λειτουργίες της ανθρώπινης γλώσσας υπάγονται σε ευρύτερες γνωστικές και συμπεριφορικές ανθρώπινες λειτουργίες. Στην παρούσα εισήγηση συνοψίζονται τα ευρήματα και η ερμηνευτική δύναμη και των δύο αυτών προσεγγίσεων, εντοπίζονται αποκλίσεις, αλλά και τονίζεται η σπουδαιότητα δύο κοινών τους σημείων: (α) η εστίαση και των δύο χώρων στο ίδιο ερευνητικό αντικείμενο, τον ανθρώπινο λόγο, την κατάκτηση και εξέλιξη του και (β) η μερικότητα (μη πληρότητα) της γνώσης και των δύο χώρων, εφόσον κατά κανόνα έμμεσα είναι τα δεδομένα που και οι δύο χώροι εξετάζουν, το αποτύπωμα της γλωσσικής λειτουργίας στον προφορικό, αλλά και γραπτό λόγο. Όμως οι βασικές λειτουργίες της γλώσσας εδράζονται στον ανθρώπινο εγκέφαλο. Λείπει άρα ή υποεκπροσωπείται και στις δύο προσεγγίσεις το κομμάτι της βιολογίας, της εξέτασης του υγιούς ανθρώπινου εγκεφάλου κατά την παραγωγή και ερμηνεία της ανθρώπινης γλώσσας. Στην εισήγηση εξετάζονται βήματα που έχουν γίνει προς αυτή την κατεύθυνση από τους χώρους της Νευρογλωσσολογίας και Βιογλωσσολογίας με τη χρήση πειραματικών μεθόδων και εντοπίζονται περιθώρια περαιτέρω έρευνας, αλλά και αναμονής περαιτέρω προόδου των Νευροεπιστημών. Τονίζεται άρα το αλληλένδετο των επιστημονικών περιοχών, ειδικά όπως αποδεικνύει η μελέτη του ανθρώπινου λόγου, και προτείνεται ως χρήσιμη κατεύθυνση η βελτίωση της αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ των δύο αυτών ερευνητικών περιοχών, των μεθόδων και των ευρημάτων τους.

Abstract

Natural languages have attracted the attention of human thought and the awakening of metalinguistic conscience since antiquity. In modern times linguistic research has made significant advances with discoveries and applications in multiple fields. Linguistic research is, however, divided in two main general directions: (i) Universal Grammar (cf. Chomsky 1965) that approaches natural language as special in the human mind and brain, (ii) Connectionism or Emergentism (cf. Smolensky 1988) which considers the functions of human language as only a reflection and subpart of more general cognitive capacities. Both trends are internally heterogeneous, but they constitute the first most basic division within the field of Linguistics. This presentation summarizes the findings and explanatory power of the two fields, divergencies are identified, but the importance of two points of convergence is also highlighted: (i) the focus of both trends of research on the same object under investigation: human language, its acquisition and development and (ii) the partiality of knowledge in both linguistic trends, given that both Universal Grammar and Connectionism examine indirect evidence (oral and/or written speech) of the cognitive processes that relate to natural language. Yet the fundamental function of natural languages are based in the brain. The thorough examination of the biological foundations of language is underrepresented in both Universal Grammar and Connectionism. Thus there is room for improvement in both linguistic trends: examining the biological foundations of language in the healthy/typical human brain. The presentation examines more recent advances in the areas of Neurolinguistics and Biolinguistics through the use of experimental methods and suggests a better—more frequent and more effective—mode of communication across diverse linguistic fields, regarding their methods and their findings.

Βιβλιογραφία - Bibliography

Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press.

Smolensky, Paul. 1988. On the proper treatment of connectionism. *Behavioral and Brain Sciences* 11.1-23.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, *Ομότιμη Καθηγήτρια Γλωσσολογίας ΑΠΘ*

Ηλίας Βαβούρας, *Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ-Συγγραφέας*

Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, *Θεολόγος-Νομικός, Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ*

Μαρίνα Γρηγοροπούλου, *Επ. Καθηγήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Μαρία Κάλφα, *Υπ. Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ*

Νίκος Καμπερίδης, *MSc. Γαστρεντερολογίας, MRCP, Νοσοκομείο St. Mark, Λονδίνο*

Κωνσταντίνα Κατσαρού, *Υπ. Δρ. Θεολογίας*

Σπύρος Κιοσσές, *Διδάσκων Λογοτεχνίας, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας ΔΠΘ*

Κυριακή Κισκήρα, *Δρ. Περιβαλλοντολογικών Τεχνολογιών, Erasmus Mundus Doctorate Joint*

Νικόλαος Κυπραίος, *Δρ. Διδακτικής Φυσικών Επιστημών ΔΠΘ*

Χαράλαμπος Λεμονίδης, *Καθηγητής Διδακτικής των Μαθηματικών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας*

Σπύρος Μακρής, *Επ. Καθηγητής Πολιτικής Θεωρίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

Μαρία Μαρτζούκου, *Δρ. Ψυχολογίας-Νευρογλωσσολογίας ΑΠΘ*

Κυριάκος Μικέλης, *Επ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

Χαρίλαος Μιχαλόπουλος, *Επ. Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας ΔΠΘ*

Αργύρης Νικολαΐδης, *Καθηγητής Θεωρητικής Φυσικής ΑΠΘ*

Ιωάννης Ντεληγιάννης, *Επ. Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας ΔΠΘ*

Μαρία Παπανίκου, *Αν. Καθηγήτρια Ασφαλείας, Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών, Άμστερνταμ*

Βασίλης Σάλας, *Δρ. Διδακτικής Μαθηματικών-Συγγραφέας, ΤΕΙ Ανατ. Μακεδονίας & Θράκης*

Άννα Σάτσιου, *Δρ. Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών & Μηχανικών Δικτύων*

Σπύρος Σταύρου, *Επ. Καθηγητής Μικροβιολογίας & Ανοσολογίας, Πανεπιστήμιο του Buffalo, NY*

Σωτηρία Τριαντάρη, *Καθηγήτρια Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας*

Βασίλης Τσιάντος, *Καθηγητής Μαθηματικών, ΤΕΙ Ανατ. Μακεδονίας & Θράκης*

Σέβη Χατζηφωτίου, *Αν. Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας ΔΠΘ*

Κατερίνα Χατζοπούλου, *Δρ. Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο του Σικάγο*

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, Κωνσταντίνα Κατσαρού, Κυριάκος Μικέλης, Ζαφείρης Παπαβαρύτης, Κυριακή Σαλβερίδου, Κατερίνα Χατζοπούλου

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ Κατερίνα Χατζοπούλου (Πρόεδρος), Μαρία Κάλφα (Αντιπρόεδρος), Κατερίνα Σαραντίδου (Γραμματέας), Ζαφείρης Παπαβαρύτης (Ταμίας), Κωνσταντίνα Κατσαρού (Δημοσίων σχέσεων & ΜΜΕ), Βάσω Βασιλειάδου (Φιλοσοφία αιρετών), Θεοπούλα Σαββίδου (Φιλοσοφία παιδιών/εφήβων)

ΧΩΡΟΙ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ Δημοτική Βιβλιοθήκη 'Βασίλης Βασιλικός' (Κασσάνδρου 6, Καβάλα), Αίθουσα Ι. Μητροπόλεως ΦΝΘ (Κ. Παλαιολόγου & Μητροπόλεως)

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ Η συμμετοχή για λήψη βεβαίωσης και συνεδριακού υλικού είναι 30 € και ειδικά για φοιτητές/-τριες (σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο) και μέλη του συλλόγου στα 25 €.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τηλ: 6946-522-288, 6942-570-271 E-mail: philosophia.ancilla@gmail.com

Ταχ. Διευθ.: 7^{ης} Μεραρχίας 1, Καβάλα 65403 Ιστοσελίδα: synathena.gr/epistemology3

SCIENTIFIC COMMITTEE

Anna Anastassiadis-Symeonidis, *Emerita Professor of Linguistics, Aristotle University of Thessaloniki*

Sevi Chatzifotiou, *Associate Professor of Social Work, Democritus University of Thrace*

Katerina Chatzopoulou, *Linguistics PhD, University of Chicago*

Ioannis Deligiannis, *Assistant Professor of Latin, Democritus University of Thrace*

Konstantinos Georgiadis, *Dogmatic Theology PhD Aristotle University of Thessaloniki*

Marina Grigoropoulou, *Assistant Professor, Department of Philology, University of Peloponnese*

Maria Kalfa, *PhD candidate in Political Studies, Aristotle University of Thessaloniki*

Nikos Kamperidis, *MSc. Gastroenterology, MRCP, St. Mark Hospital, London*

Konstantina Katsarou, *PhD candidate in Theology*

Spiros Kiosses, *Lecturer of Literature, Democritus University of Thrace*

Nikolaos Kipraios, *Science Education PhD, Democritus University of Thrace*

Kiriaki Kiskira, *Environmental Technology PhD, Erasmus Mundus Doctorate Joint*

Charalambos Lemonidis, *Professor of Mathematics, University of Western Macedonia*

Spiros Makris, *Assistant Professor of Political Theory, University of Macedonia*

Maria Martzoukou, *Psycholinguistics-Neurolinguistics PhD, Aristotle University of Thessaloniki*

Charilaos Michalopoulos, *Assistant Professor of Latin, Democritus University of Thrace*

Kiriakos Mikelis, *Assistant Professor of International Relations & European Studies, University of Macedonia*

Argiris Nicolaidis, *Professor of Theoretical Physics, Aristotle University of Thessaloniki*

Maria Papanikou, *Associate Professor of Safety & HF, Amsterdam University of Applied Sciences*

Vassilis Saltas, *Didactics of Mathematics PhD-Writer, E. Macedonia & Thrace Institute of Technology*

Anna Satsiou, *Computer & Communication Engineering PhD, University of Thessaly*

Spiros Stavrou, *Assistant Professor of Microbiology & Immunology, NY University at Buffalo*

Sotiria Triantari, *Professor of Philosophy, University of Western Macedonia*

Vassilis Tsiantos, *Professor of Mathematics, Eastern Macedonia & Thrace Institute of Technology*

Ilias Vavouras, *Philosophy PhD Aristotle University of Thessaloniki-Writer*

ORGANIZING COMMITTEE Katerina Chatzopoulou, Konstantinos Georgiadis, Konstantina Katsarou, Kyriakos Mikelis, Zafiris Papavarytis, Kyriaki Salveridou

BOARD OF DIRECTORS Katerina Chatzopoulou (President), Maria Kalfa (Vice-president), Katerina Sarantidou (Secretary), Zafiris Papavarytis (Treasurer), Konstantina Katsarou (Public relations), Vaso Vasiliadou (Philosophy for politicians), Theopoula Savvidou (Philosophy for children-adolescents)

LOCATIONS Vasilis Vasilikos Municipal Library (Kassandrou 6, Kavala, Greece), Hall of Holy Metropolis of Philippi, Neapolis & Thassos (K. Palaiologou & Mitropoleos, Kavala, Greece)

CONFERENCE FEE Standard fee: 30 €, Student fee, member fee: 25 €.

CONTACT DETAILS

Tel: (+30) 6946-522-288, (+30) 6942-570-271

E-mail: philosophia.ancilla@gmail.com

Address: 7th Merarhias 1, Kavala 65403, Greece

Website: synathena.gr/epistemology3

